

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ
УКРАЇНИ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальності
072 Фінанси, банківська справа та
страхування

Гробовська Дар'я Сергіївна

Керівник: Слав'юк Н. Р.
кандидат економічних наук, доцент

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____ Донкоглова Н.А.

« ____ » _____ 2022 р.

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ .	6
1.1 Сутність бюджету та бюджетної політики.....	6
1.2 Сутність та класифікація доходів бюджету.....	10
1.3 Методи та показники ефективності формування доходів бюджету України...	15
Висновки до Розділу 1	21
РОЗДІЛ 2 СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	23
2.1 Сучасний стан бюджетної політики України в розрізі доходів	23
2.2 Тенденції формування джерел доходів бюджету України	33
Висновки до Розділу 2	42
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ	43
3.1 Моделювання доходів бюджету України	43
3.2 Перспективи підвищення ефективності формування доходів бюджету України	49
Висновки до Розділу 3	53
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
Додаток А.....	60

ВСТУП

Уряд кожної країни прагне до стійкого зростання та поліпшення якісних параметрів соціально-економічного розвитку економіки. Однією з головних умов цього є збалансована бюджетна політика, яка є однією з найважливіших передумов для розвитку перспективних галузей економічної діяльності, забезпечення функціонування держави та її органів, соціального захисту та культурного розвитку країни. Отже, важливим у кожній з країн є модернізація бюджетної політики, в тому числі за рахунок ефективного формування доходів бюджету.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в умовах ринкової економіки якість і фінансові можливості держави у здійсненні своїх конституційних функцій залежать від обсягу бюджету. Для мобілізації необхідних бюджетних ресурсів держава змушена регулювати процеси розподілу таким чином, щоб забезпечити надходження необхідного обсягу бюджету для повного виконання відповідних повноважень. Тому питання наповнення дохідної частини бюджету на кожному етапі розвитку країни, пошуку додаткових резервів для їх зростання та оптимізації ресурсів формування були і будуть актуальними. Правильне та всебічне усвідомлення тенденцій формування доходів дасть змогу знайти ефективні методи та раціональні підходи до побудови збалансованої економічної системи. Теоретичні та практичні основи формування доходів бюджету представлені в наукових роботах таких зарубіжних науковців: Дж. Стігліца, А. Вагнера, Дж. Б'юкенена, П. Самуельсона, Дж. М. Кейнса, А. Лернера, Р. Масгрейва, А. Сміта, А. Пігу, Дж. Хікса, С. Фішера, Е. Хансена. Питанням дослідження доходів бюджету України присвячені праці вітчизняних вчених: Л. Лисяк, І. Чугунова, А. Мярковський, Ю. Маркуц, Н. Гусаревич, Н. Карпишин, Б. Гузар, О. Дорошенко та інших.

Метою цієї наукової роботи є теоретичне та практичне дослідження аспектів формування доходів бюджету України.

Відповідно до мети дослідження в роботі встановлено та вирішено такі **завдання**:

- дослідити сутність бюджету та бюджетної політики;
- визначити сутність та класифікацію доходів бюджету;
- з'ясувати принципи та методи формування доходів бюджету України;
- дослідити показники ефективності доходів бюджету України;
- проаналізувати сучасний стан бюджетної політики України;
- визначити основні тенденції формування джерел доходів бюджету;
- дослідити фактори впливу на бюджет на основі побудови моделі;
- визначити перспективи підвищення ефективності формування доходів бюджету України.

Об'єктом дослідження є доходи бюджету України.

Предметом дослідження є особливості формування та фактори впливу на доходи бюджету України.

Серед **методів вирішення** поставлених завдань варто зазначити аналіз і порівняння якісних та кількісних економічних показників, які відображають результати функціонування бюджетної системи, систематизація та узагальнення статистичних даних, побудова та формалізація графіків та таблиць, а також моделювання доходів бюджету України. Інформаційну базу дослідження становили положення законодавчих та нормативно-правових актів України з питань формування та використання доходів бюджету України, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених з питань бюджетної політики та доходів бюджету України, ресурси Інтернет.

В першому розділі цієї кваліфікаційної роботи досліджено поняття бюджетної політики та доходів бюджету, їх функції та методи формування. Також було з'ясовано основні показники збалансованості та ефективності формування доходів та бюджетної політики як системи заходів в побудові стабільної економіки.

У другому розділі описано стан бюджетної політики України в розрізі доходів. Також було визначено тенденції формування джерел доходів, з'ясовані причини дефіцитів бюджетів, в тому числі динаміку бюджетних надходжень та витрат на основі побудованих графіків та статистичних даних.

У третьому розділі було досліджено економічні чинники, що впливають на обсяг доходів України для впровадження бюджетної політики. Для цього було побудовано багатофакторну регресійну модель. Також було визначено перспективи підвищення ефективності формування доходів на основі прогнозів та статистичних даних.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ

1.1. Сутність бюджету та бюджетної політики

Перед кожним урядом стоїть ряд соціальних, політичних та економічних обов'язків. Зі зростанням значення державних витрат в економіці державний бюджет ставав одним з головних інструментів макроекономічної політики уряду. Дедалі більшого значення для економіки держав набуває саме збалансований бюджет.

Бюджет є збалансованим, коли його очікувані надходження дорівнюють очікуваним видаткам, тобто коли доходів достатньо, щоб покрити зобов'язання (всіх необхідних витрат) перед державою та її громадянами. При складанні бюджету необхідним є визначення напрямків, які потребують більшого/меншого фінансування задля ефективного управління ресурсами досягнення економічної стабільності в країні. Тому добре спланований бюджет є надзвичайно важливим для забезпечення зростання економіки.

Згідно Бюджетного Кодексу України бюджет – «це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади АРК та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду (стаття 2 Бюджетного кодексу України)» [2].

Державний бюджет – основна складова державного фінансового регулювання економіки держави. Бюджет забезпечує поділ й перерозподіл внутрішнього валового продукту між регіонами держави та галузями економіки, враховує стан фінансової політики та наявних потреб ринкового механізму. Згідно цього визначають розміри внесків до бюджету, обсяги бюджетного фінансування галузей економіки; визначають фінансові ресурси, які необхідно перерозподілити між різними видами бюджетів [1, с. 122-123].

На думку Воронової Л. державний бюджет - це форма утворення і використання централізованого фонду коштів для забезпечення виконання функцій держави і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [11, с. 289–290].

К. В. Захожай дає таке визначення: «Державний бюджет - це взаємозв'язок, що виникає між державою та іншими учасниками суспільного виробництва в процесі розподілу та перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту шляхом створення централізованого та децентралізованих фондів фінансових ресурсів і їх використання на цілі розширеного відтворення та підвищення рівня життя суспільства» [12, с. 3].

Ціль державного бюджету України — це контроль за розподілом і перерозподілом ВВП серед підрозділів виробництва, різних галузей економіки, адміністративно-територіальних одиниць, верств населення, зважаючи на нагальні потреби ринкового господарства та спрямованої фінансової політики [13, с. 2].

Згідно Бюджетного Кодексу України Бюджетна система – «сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права» [5].

Бюджетна політика – це система заходів, спрямованих на створення умов для підвищення якості державних послуг, соціально-економічного розвитку країни та територій шляхом визначення курсу, завдань і напрямів діяльності держави не тільки у сфері формування, а й у сфері використання коштів бюджетного фонду.

Як зазначено на сайті Міністерства фінансів України, за допомогою змін у фінансуванні бюджетних програм відбуваються реформи у цілому ряді галузей, наприклад, освіта та наука, охорона здоров'я та соціальна сфера [2].

Як визначає Вишнеvsька Н. бюджетна політика спрямована на раціоналізацію та оптимізацію формування доходів і використання наявних державних фінансових ресурсів, збільшення результативності державних інвестицій у економіку держави, поєднання інтересів місцевих і загальнодержавних у сфері міжбюджетних відносин, врегулювання державного

боргу та встановлення соціальної справедливості під час перерозподілу національного доходу [3, с.67-68].

Варто виділити основні завдання бюджетної політики:

1. формування науково обґрунтованої стратегії розвитку інструменту регулювання соціально-економічних процесів такого як бюджету. Ця стратегія виконується на підґрунті аналізу потреб для суспільного розвитку країни та розвитку економіки і соціальної сфери глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави;

2. визначення головних напрямів накопичення й застосування бюджетних ресурсів на теперішній та майбутній період;

3. визначення шляхів реалізації зазначених цілей, які передбачаються економічною політикою, враховуючи всі фактори, перспективи зростання ресурсів бюджету;

4. здійснення заходів, які спрямовані на досягнення мети бюджетної політики [4, с. 5].

Основне завдання бюджетної політики як сукупності заходів держави щодо регулювання та застосування бюджетних відносин для впровадження соціально-економічного розвитку стосується реалізації головної мети — становлення відповідного життєвого рівня населення згідно з соціальними стандартами. Цілі бюджетної політики можна досягти шляхом оптимізації розподілу валового внутрішнього продукту між галузями економіки, територіями та різними соціальними групами.

Як вже було зазначено, основним завданням бюджетного регулювання є соціально-економічний розвиток держави й адміністративно-територіальних одиниць, проте необхідна підтримка стійкості бюджетної системи. Для впровадження ефективного фінансово-бюджетного регулювання бюджетна політика повинна формуватися відповідно до умов сучасного економічного розвитку, а також стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, значне зменшення якого може створювати певні ускладнення під час впровадження

ефективного бюджетного регулювання, яке спрямоване на поступове економічне зростання. Інституційний підхід вбачає значення бюджетного регулювання як системи, яка постійно розвивається та змінюється відповідно до основних завдань соціально-економічного розвитку.

Так як бюджет є одним із головних засобів державного регулювання економіки, встановлення продуктивної бюджетної політики є передумовою досягнення економічного зростання країни. Бюджетна політика має створювати рівновагу бюджету та позитивний вплив на всі соціально-економічні процеси. Процес створення структури та обсягу доходів і видатків з бюджету є основною ланкою бюджетного регулювання. Бюджетна і монетарна політики є важливими засобами впливу на рівень розвитку економіки, вони необхідні для підтримки економічної діяльності країни. Особливе значення також має взаємодія бюджетних і грошово-кредитних відносин в умовах сучасної економіки.

Для ефективного формування бюджетної політики необхідно враховувати забезпечення сучасної фінансової та соціальної стабільності, природа бюджетної політики – одна з головних ланок макроекономічної стабільності. Державний бюджет є засобом впровадження структурних реформ. Дещо новий підхід бюджетної політики часто призводить до рішень, реалізація яких не гарантує очікувані позитивні результати.

Мялковський А. та Чугунов І. зазначають, що важливим аспектом є створення методики вибору найбільш ефективних напрямків фінансування та підходів перерозподілу бюджетних ресурсів. Бюджетна політика має адаптуватися під податкову, грошово-кредитну політику. Для здійснення бюджетної політики варто враховувати вплив на результат конкретних чинників, оскільки створення та впровадження бюджетної політики є динамічним процесом, який визначається під впливом стану внутрішнього і зовнішнього економічного середовища [4, с. 6].

Необхідно забезпечувати раціональне використання бюджетних коштів у всіх структурах бюджетної системи. Важливим також є розвиток конкурентоспроможного сектора економіки, ефективної фінансово-бюджетної і грошово-кредитної системи.

Бюджетна політика є основою для забезпечення належного рівня соціально-економічного розвитку держави відповідно до сформованої структури фінансів, що впроваджується через бюджетне регулювання та державний фінансовий контроль. Одним з найважливіших інструментів державного регулювання економічних і соціальних процесів є прогнозування видатків бюджету, завдяки обґрунтуванню напрямів використання бюджетних коштів і необхідністю соціально-економічного розвитку держави в майбутньому.

Основні цілі бюджетної політики:

- пояснення першочергових внесків під час розподілу бюджетних ресурсів, провадження ефективного планування бюджету;
- коригування програм бюджетної політики, враховуючи мету, на яку спрямована дана політика;
- створення системи контролю для цільового та ефективного використання бюджетних коштів, а також системи оцінювання результатів програм бюджетної політики.

Отже, бюджет - це план формування та використання фінансових ресурсів для досягнення всіх цілей та виконання завдань покладених на органи державної влади. Рациональне використання бюджетних коштів є одним з основних завдань процесу планування й використання бюджету при умові обмежених фінансових ресурсів, для вирішення цієї проблеми доцільним є вдосконалення системи управління видатками бюджету, яка відповідає за ефективність їх використання.

1.2. Сутність та класифікація доходів бюджету

Відповідно до Бюджетного Кодексу України доходи бюджету – «податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)».

В Таблиці 1.1 наведені визначення поняття доходів бюджету країни різними науковцями.

Таблиця 1.1 Визначення поняття доходів бюджету країни

Науковці	Визначення поняття
М. Карлін	Сукупність грошових надходжень до централізованого фонду фінансових ресурсів країни, що використовуються для виконання основних завдань і функцій держави.
Ю. Пасічник	Частина обсягу централізованих фінансових ресурсів країни, які врегульовані її відповідними нормативними актами і необхідні для виконання функцій і завдань.
А. Бабич, Л. Павлова	Частина національного доходу, що підлягає централізації до бюджетів різних рівнів у державі.
К. Павлюк	Частина фінансових ресурсів країни, що створюється у процесі перерозподілу і розподілу ВВП та зосереджуються у бюджеті для забезпечення соціальних і економічних потреб населення.
О. Романенко, О. Родіонова	Економічні відносини, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджету держави.
В. Федосов	Кошти, що надходять у постійне користування державі на безповоротній основі та забезпечують стабільність формування бюджету країни і фінансування його видатків.
В. Дем'янишин	Об'єктивне економічне явище, пов'язане із сукупністю економічних відносин щодо розподілу і перерозподілу ВВП для формування централізованого фонду грошових коштів держави.
С. Юрій, П. Юхименко	Всі податкові, неподаткові та інші надходження до бюджету на безповоротній основі, залучення яких передбачено законодавством України.

Джерело: складено автором на основі даних [30].

Відповідно до статті 9 Бюджетного кодексу України доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти [5].

Податкові надходження - це доходи, у вигляді загальнодержавних податків і зборів (обов'язкові платежі) та місцевих податків і зборів (обов'язкові платежі).

Податкові надходження займають вагому у формуванні доходів бюджету. Податкові надходження займають основну частину внутрішнього валового продукту, що перерозподіляється через державний бюджет. Таким чином визначають їх основні функції. У процесі нагромадження частини новоствореної вартості та створення фонду фінансових ресурсів шляхом використання різних форм податкових надходжень (податків, зборів, обов'язкових платежів) впроваджуються фінансово-господарська діяльність окремих підприємств. Регулювання потоків економічних ресурсів в умовах формування та розподілу ВВП здійснюється через податки, а також через усі податкові надходження.

Оцінюючи дохідну частину, її динаміку, складові, структуру та стан виконання можна виокремити основні джерела надхожень бюджету, недоліки у формуванні та їх реалізації. З'ясування факторів, що впливають на дохідну частину Зведеного бюджету в Україні, а саме податкові надходження, дасть змогу визначити як економічні та політичні чинники стимулюють/гальмують динаміку формування доходів бюджету, а також визначити ступінь впливу формування доходів на економічну політику та загальний стан в Україні [6].

Відповідно до Бюджетного кодексу України податкові надходження Державного бюджету формуються за рахунок таких груп надходжень:

- податки на доходи, на прибуток, на збільшення ринкової вартості;
- рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів;
- внутрішні податки на товари і послуги;
- податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції;
- рентна плата за транспортування, збори на паливно-енергетичні ресурси;
- інші податки та збори [3].

В Таблиці 1.2 наведений перелік загальнодержавних податків і зборів в Україні.

Таблиця 1.2 Загальнодержавні податки та збори в Україні

Податки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Податок на прибуток підприємств 2. Податок на доходи фізичних осіб 3. Податок на додану вартість 4. Акцизний податок 5. Екологічний податок 6. Плата за землю (фізичні особи) 7. Рентна плата
Збори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збір за першу реєстрацію транспортного засобу 2. Збір за першу реєстрацію транспортного засобу 3. Збір за спеціальне використання води 4. Збір за спеціальне використання лісових ресурсів 5. Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства 6. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками 7. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності 8. Плата за використання інших природних ресурсів

Джерело: складено автором на основі даних [16].

Неподаткові надходження - доходи, що залучаються у формах, які не належать до податкових платежів.

Неподаткові надходження Державного бюджету України формуються за рахунок таких груп надходжень:

- доходи від власності та підприємницької діяльності;
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- власні надходження бюджетних установ;
- інші неподаткові надходження [5].

Доходи від операцій з капіталом формуються за рахунок таких надходжень:

- надходження від продажу основного капіталу;
- надходження від реалізації державних запасів товарів;
- кошти від продажу землі і нематеріальних активів [5].

Трансферти - це кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі [5].

Відповідно до міжнародної системи GFSM 2001 року, доходи класифікуються за такими категоріями:

- податки;
- соціальні внески;
- трансферти;
- інші надходження [14].

Щодо податків, то класифікація визначається в основному базою, на якій стягується податок (наприклад, доходи, витрати, майнові активи, заощадження тощо).

В Таблиці 1.3 наведена класифікація доходів бюджету відповідно до міжнародної системи GFSM.

Таблиця 1.3 Класифікація доходів бюджету за системою GFSM

Доходи бюджету	Класифікація
Податкові надходження	<ul style="list-style-type: none"> • податки на доходи, на прибуток, на збільшення ринкової вартості; • податки на фонд оплати праці та робочу силу; • податки на майно; • податки на фінансові операції та операції з капіталом; • податки на товари та послуги; • акцизи; • інші податки.

Продовження Таблиці 1.3

Соціальних внески	<ul style="list-style-type: none"> • внески на соціальне страхування; • внески працівників; • внески роботодавця; • внески для самозайнятих або не зайнятих; • інші соціальні внески.
Трансферти	<ul style="list-style-type: none"> • від іноземних урядів; • поточні; • від міжнародних організацій.
Інші доходи	<ul style="list-style-type: none"> • дохід від власності; • дивіденди; • адміністративні збори; • випадкові продажі неринковими закладами; • штрафи.

Джерело: складено автором на основі даних [14].

Система GFSM 2001 дозволяє реєструвати доходи за методом нарахування це означає створення майбутньої вимоги або права для уряду отримувати податки чи інші види доходу на момент здійснення діяльності, трансакцій чи інших подій [14].

Отже, доходи бюджету – це бюджетні ресурси держави, які сформовані для фінансування всіх необхідних видатків бюджету: забезпечення сталого розвитку економіки країни, підвищення соціально-економічного рівня життя населення та вирішення фінансових проблем, які постають перед органами державної влади.

1.3. Методи та показники ефективності формування доходів бюджету України

Дохідна частина бюджету формується під впливом економічних та інших чинників, постійно адаптується відповідно до нових тенденції макроекономічних умов. Фінансовою основою для виконання зобов'язань та всіх покладених завдань

на учасників бюджетного процесу є саме доходи бюджету. Зважаючи на це, визначають такі принципи формування доходів бюджету:

- Фіскальна ефективність;
- Економічну ефективність;
- Соціальна справедливість.

Достатність доходів, зменшення ймовірності несплати їх до бюджету, зменшення витрат на отримання доходів, ефективний розподіл податків серед адміністративно-територіальних одиниць, еластичність податкової системи - все це є складниками принципу фіскальної ефективності.

Виконання державного бюджету виражають ступінь виконання функцій покладених на органи державної влади, тобто ефективність податкової політики держави. Податкове наповнення бюджету водночас з мінімальними затратами на їх регулювання є показником фіскальної ефективності. Податкова система України у сучасному вимірі полягає у з'ясуванні напрямків на збільшення регулюючої та стимулюючої ролі податків.

Оскільки за допомогою фіскальної функції податків відбувається формування та накопичення ресурсів, мобілізація засобів, які необхідні для підтримання виконання передбачених державою, то саме цю функцію можна назвати основною. Всі інші прийнято вважати другорядними функціями [7].

Фіскальна політика відноситься до бюджетної політики уряду, яка передбачає, що уряд контролює рівень своїх витрат і ставки податків в економіці. Уряд використовує ці два інструменти для впливу на економіку. Це дочірня стратегія монетарної політики. Як фіскальна політика, так і монетарна політика пов'язані з державними доходами та видатками, і обидві спрямовані на виправлення ситуацій надлишкового чи дефіцитного попиту в економіці [15].

Співвідношення ефекту доходів до витрат на їх отримання визначає ефективність формування доходів.

В процесі розподілу та перерозподілу ВВП виникають податкові взаємовідносини. Функціонування податкової політики полягає у збалансуванні співвідношення в процесі розподілу та перерозподілу ВВП завдяки податкам.

Тактика даної політики полягає у створенні та впровадженні системи мобілізації доходів бюджету з використанням необхідних засобів, інструментів та стимулів.

Відношення соціального ефекту внаслідок податкової політики до загальних витрат суб'єктів оподаткування на покращення соціальної сфери, що характеризують отримання відповідного ефекту є показником соціальної ефективності доходів бюджету.

Всі члени суспільства, які отримують певний дохід є платниками податків. На процеси відтворення податки (прямі та непрямі) по різному впливають. Оскільки прямі податки фактично зменшують частину прибутку або доходу платника, а непрямі податки лише впливають на сам процес ціноутворення та являються менш соціально справедливими з точки зору класичної економічної теорії.

Рівень життя населення залежить від ефективності податкового регулювання - заходів з боку держави щодо підвищення рівня життя населення конкретними засобами оподаткування, такі як:

- зменшення бідності серед населення;
- покращення загального добробуту населення як вагової частини рівня життя населення або покращення певних складників;
- комбінація обох вищенаведених пунктів [8].

В основі складання доходів бюджету лежить комплексне формування бюджету відповідно до взаємозв'язку доходів та видатків як цілісної системи. Цим питанням займається бюджетна політика, метою якої є створення інституційних, фінансових та організаційних передумов, реформація основних сфер суспільного життя, а також необхідні умови для економічного розвитку, в основі якого лежить модернізація підприємств, впровадження принципів і заходів структурно-інноваційної моделі економіки, яка орієнтована на соціальні сфери життя, структуризація відносин власності, що буде стимулювати прискорення економічного зростання, збільшувати темпи реалізації завдань інтеграційного курсу та поліпшувати добробут населення. Система бюджетного регулювання повинна визначати форми і методи створення та впровадження цілей бюджетної

політики, які відображають взаємовідносини учасників даного процесу та загального розвитку бюджетної системи [4, с. 6].

Формування доходів бюджету відбувається завдяки таким методам централізації коштів:

- фіскальний метод;
- пряме вилучення доходів з державного сектору;
- одержання доходів від державних угідь, майна й послуг;
- емісійний метод [9].

Формування доходів бюджету за фіскальним методом характеризується примусовим характером, застосовується лише під законодавчим обґрунтуванням, є без еквівалентним та прирівнює перед податковим законодавством усіх платників.

Спосіб отримання доходів безпосередньо в державному секторі — це залучення держави до підприємницької діяльності і, як підприємець, є право на отримання прибутку підприємця. Однак компанії також мають право на цей прибуток. Тому рідко весь прибуток державного сектору надходить до бюджету. У той же час до відносин між державними підприємствами та бюджетами можуть застосовуватися як прямі отримання доходів, так і оподаткування прибутку.

Отримання доходів від землі, послуг та майна ґрунтується на формуванні їх відповідно до розмірів державної власності. Усі угіддя, корисні копалини та надра є власністю держави, тому доходом від їх використання є плата за ці ресурси. При цьому доходи від української державної власності є незначними.

Теоретично існує й інший спосіб отримання доходу з державного бюджету такий як емісійний дохід. Однак протягом періоду емісії інфляція нагромаджує грошову масу, при чому реальна вартість фінансових ресурсів є незмінними, що призводить до економічної кризи країни. З огляду на це, такий спосіб отримання доходів бюджету в Україні заборонено бюджетним кодексом [9].

Для того, щоб оцінити ефективність формування доходів бюджету необхідно взяти до уваги результативні показники бюджетної політики, метою якої є досягнення цілей, які були поставлені для ефективного економічного зростання.

Необхідно, перш за все, розробити стратегічні цілі та напрям розвитку адміністративно-територіальних одиниць, впровадити їх з врахуванням в бюджетному плануванні, створити систему показників, які дадуть змогу оцінити ефективність бюджетної політики та досягнення відповідних цілей. Потім необхідне впорядкування і підвищення ефективності фінансово-бюджетного законодавства, впровадження державних стандартів і норм витрат; варто більш обґрунтовано підходити до розподілу повноважень органів влади та витрат між всіма рівнями бюджетної системи на постійній основі [1, с. 7].

Результативні показники бюджетної програми – це кількісні та якісні показники, які вказують на результат впровадження бюджетної програми та визначають процес її реалізації, рівень досягнення мети бюджетної політики у відповідній сфері діяльності, створення та перебіг якої лежить на головному розпоряднику [4].

Вагомим аспектом є встановлення оптимального розміру наповнення бюджету та отримання коштів від домогосподарств та підприємництва. Визначення високих обсягів залучення фінансових ресурсів до бюджету знизить обсяги споживання та рівень ділової активності, в тому числі обсяги валового внутрішнього продукту, що, як наслідок, буде мати вплив на ймовірні доходи бюджету країни. На скорочення доходів бюджету впливає також обсяги вилучення коштів із населення та підприємців, нижчі необхідного рівня [10].

Такі складові бюджетно-податкової політики як податкова база, рівень податкових ставок, податкові пільги, структура та обсяг видатків, адміністрування податків, певні макроекономічні фактори (економічний стан, що характеризується обсягом ВВП) впливають на ефективність формування доходів бюджету [6].

Результативні показники застосовуються для оцінки ефективності бюджетної програми за напрямами використання бюджетних коштів.

Як зазначено в Законі України «Про результативні показники бюджетної програми» бюджетні програми повинні відповідати наступним критеріям:

1. Реалістичність - результативні показники впроваджуються з врахуванням показників теперішнього стану та наявних потреб економіки та суспільства,

показників, які зазначені прогнозними документами економічного та соціального розвитку та ресурсами державного бюджету);

2. Актуальність - результативні показники унормовуються згідно з програмними та стратегічними документами, метою державної політики відповідної сфери діяльності, за створення та впровадження якої відповідає головний розпорядник, та показниками досягнення цілей в середньостроковому періоді, визначають основні аспекти прогнозованого результату);
3. Суспільна значимість [4].

Результативні показники можна поділити на такі групи: показники затрат, показники продукту, показники ефективності та показники якості згідно таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 Результативні показники бюджетної політики

Результативні показники	Визначення
Показники затрат	Характеризують обсяг та структуру ресурсів, які стимулюють процес виконання поставленої бюджетної програми, визначають структуру витрат відповідної бюджетної програми.
Показники продукту	Характеризують результати діяльності головного розпорядника за відповідний бюджетний період у межах бюджетної програми, можуть відображати обсяг виробленої продукції, наданих публічних послуг чи виконаних робіт, кількість осіб, яким надано публічні послуги.
Показники ефективності	Визначають доцільність та напрями витрат бюджетних коштів, а саме - співвідношення між отриманим продуктом і затраченим ресурсом та характеризуються як витрати ресурсів на одиницю показника продукту, відношення кількості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг) до витраченого обсягу ресурсу.
Показники якості	Визначають динаміку та структуру для досягнення мети та виконання завдань бюджетної політики, створений продукт має відповідати встановленим стандартам (нормам), рівень виконання інвестиційних проектів (з початку і до кінцевого етапу реалізації цих проектів), виконання

Продовження Таблиці 1.4

	робіт, ступінь завершеності об'єктів будівництва та якість готового продукту; рівень вдоволення споживачів публічних послуг згідно з їх призначеннями, рівень забезпечення публічними послугами осіб, які мають на них право; пояснюють послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій в економіці (відповідній сфері діяльності), користь для суспільства від реалізації програми бюджетної політики.
--	--

Джерело: складено автором на основі даних [4].

Висновки до Розділу 1

Підсумовуючи зазначене в Розділі 1 бюджет визначають як план формування та використання фінансових ресурсів для виконання органами державної влади покладених на них всіх завдань протягом бюджетного періоду. Доходи бюджету – це фінансові ресурси країни, що створюються у процесі перерозподілу і розподілу ВВП з метою забезпечення всіх соціальних і економічних потреб населення. Відповідно до Бюджетного кодексу України доходи бюджету класифікують за методом формування (податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти). Вбачається, що доходи бюджету формуються ґрунтуючись на таких принципах як фіскальна та економічна ефективність та соціальна справедливість. Тобто, головними факторами важко визначити достатність доходів, фінансова можливість виконувати всі покладені на державні органи функції та рівномірний розподіл між всіма членами суспільства. Найбільш поширений метод накопичення доходів – це фіскальний метод, шляхом оподаткування обґрунтованим законодавством.

Для оцінки ефективності формування доходів бюджету, необхідно комплексно оцінити бюджетну програму. Для ефективності бюджетної політики важливим є законодавче й організаційно-правове забезпечення. Бюджетна політика поєднує адміністративно-правові й економічні інструменти механізму реалізації і впливу на ефективність розподілу й використання фінансових ресурсів. Оскільки реалізація бюджетної політики відбувається через законодавчий процес, тому

відокремлювати тільки адміністративно-правові чи економічні засоби в її механізмі не є доцільним. Крім того, кожен з цих засобів має не лише законодавчі, інституційні й адміністративні забезпечення, а й економічні наслідки, тобто має частковий вплив на економічну поведінку суб'єктів бюджетних відносин.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1. Сучасний стан бюджетної політики України в розрізі доходів

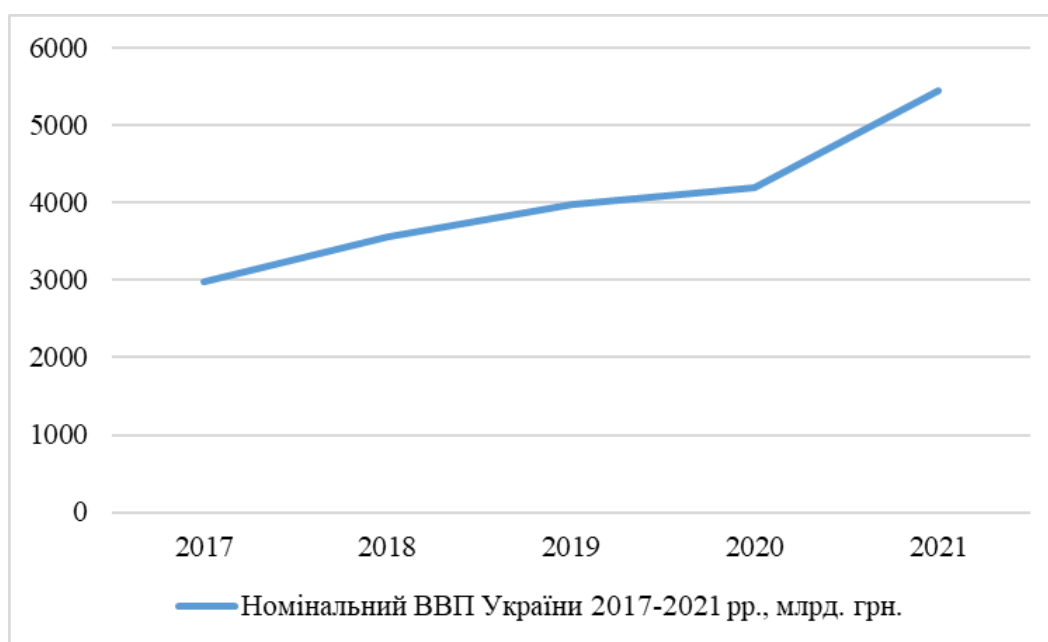
Бюджетна політика України, як і бюджет будь-якої країни, потребує постійного вдосконалення та розвитку. Раціональні співвідношення доходів та видатків державного бюджету є одним з визначальних показників ефективності бюджетної системи.

Повне та своєчасне надходження доходів надає змогу ефективно використовувати бюджет усіх рівнів для його прямого використання, виконання державою всіх суспільно необхідних зобов'язань.

Одним з найважливіших джерел формування доходів бюджету країни є валовий внутрішній продукт країни (ВВП). Розширення виробництва, стабілізація економіки, зменшення рівня безробіття, підвищення доходів та добробуту населення, збільшення їх купівельної спроможності, підвищення прибутковості організацій та підприємств різних форм власності прямо пропорційно залежить від темпів збільшення ВВП та збільшення податкових надходжень бюджету країни. Зменшення обсягів ВВП та зростання рівня інфляції спричиняє скорочення надходжень до бюджету фінансових ресурсів [18].

Як зазначає Карпишин Н.І., внаслідок первинного розподілу і перерозподілу ВВП відбувається накопичення доходів державного бюджету. На етапі первинного розподілу ВВП до державного бюджету поступають доходи від економічної діяльності державного сектору економіки, наприклад, прибуток державних підприємств, також, це можуть бути кошти від надання державних послуг (від здачі в оренду, від реалізації державного майна), плата за користування природними ресурсами, доходи від корпоративних прав держави, непрямі податки тощо. Після перерозподілу валового внутрішнього продукту, тобто оподаткування доходів,

отриманих внаслідок первинного розподілу ВВП, формуються в такі надходження державного бюджету, які переважно складаються з податків, що справляються з доходів фізичних осіб, з прибутку підприємств, податки на приріст ринкової вартості капіталу, отриманого або за рахунок продажу землі, або операцій з цінними паперами та іншими активами тощо [19]. Динаміку зростання рівня номінального ВВП можна дослідити завдяки даним, представленим на рис. 2.1.

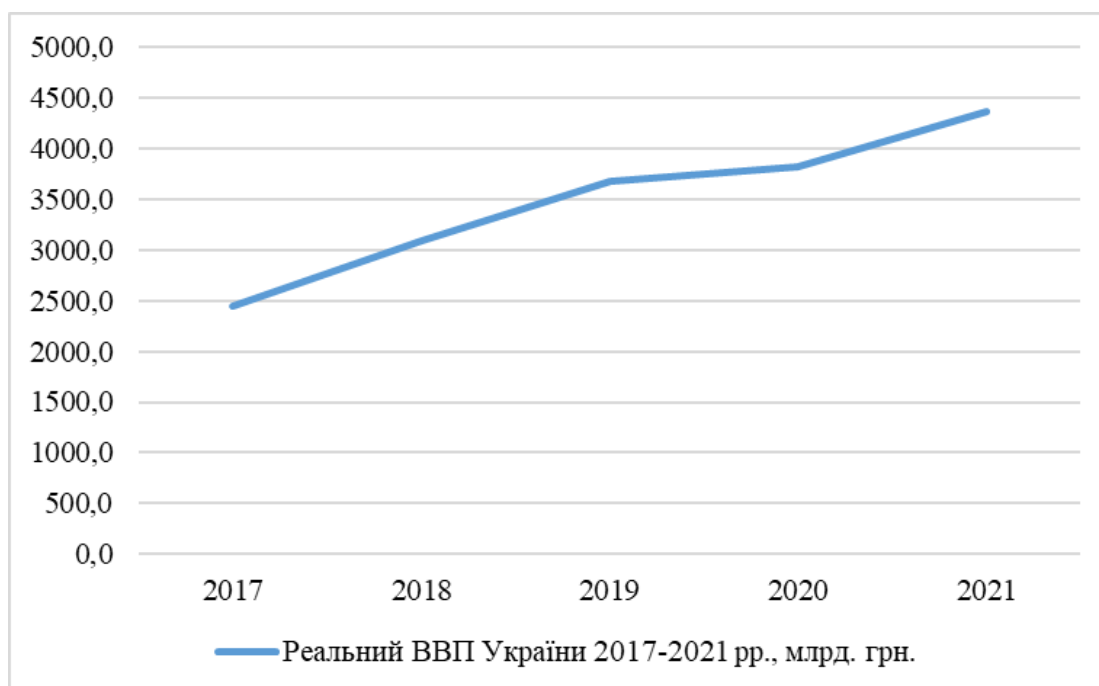

Рис. 2.1 – Динаміка номінального обсягу внутрішнього валового продукту України 2017-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [17]

За період 2017-2019 рр. зростання номінального ВВП було на рівні 11-19%, за період 2019-2020 рр. всього на 5% у зв'язку з економічною кризою, через пандемію, вже за період 2020-2021 роки відбулося доволі стімке зростання з показником 30,2%.

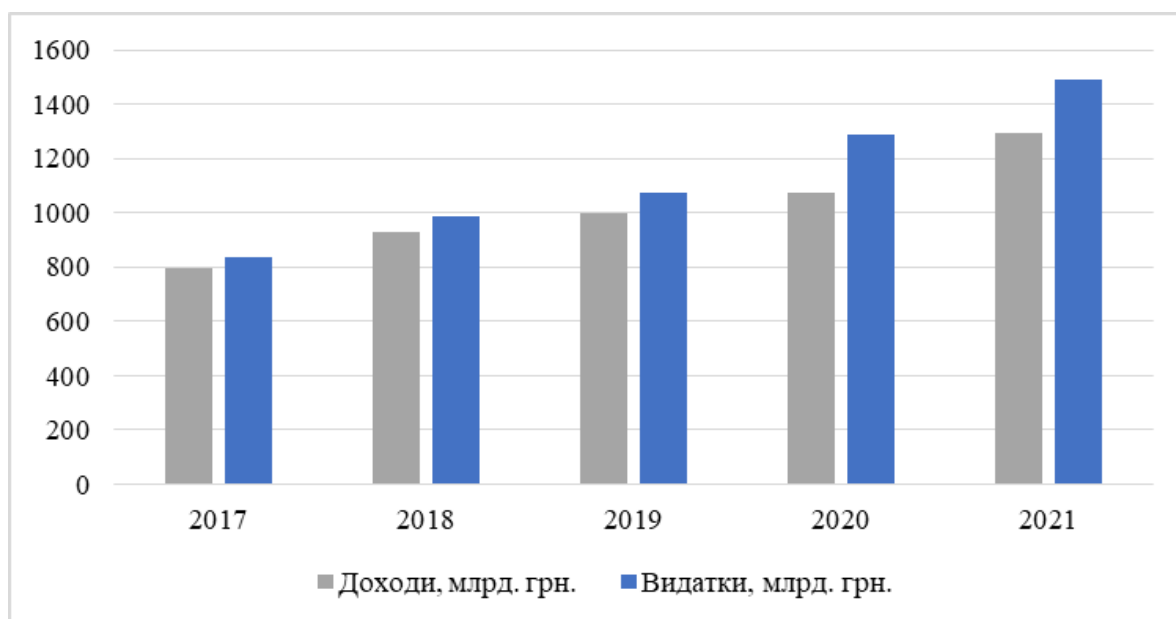

Рис. 2.2 – Динаміка обсягу реального внутрішнього валового продукту України 2017-2021 рр.

За період 2017-2019 рр. зростання реального ВВП (скоригованого на інфляцію) відбулося на 19-26%, за 2019-2020 рр. – на 4%, за останній період (2020-2021 рр.) – на 14%.

В сучасних умовах особливої уваги потребує проблема формування необхідного державі обсягу доходів бюджету, як наслідок і раціонального використання. Регулярні спади економіки, недосконалість законів, що регулюють принципи формування державного бюджету, використання застарілих методів формування бюджетної системи в сукупності спричиняють проблеми в процесі наповнення бюджету і, як наслідок, затримують економічний та соціальний розвиток України [22].

Для дослідження стану бюджетної політики України в розрізі доходів, перш за все, є необхідним визначення рівня достатності державного бюджету фінансовими ресурсами. За допомогою даних, наведених на рис. 2.3 можна з'ясувати співвідношення дохідної та видаткової частини державного бюджету України за останні п'ять років (2017–2021 рр.).

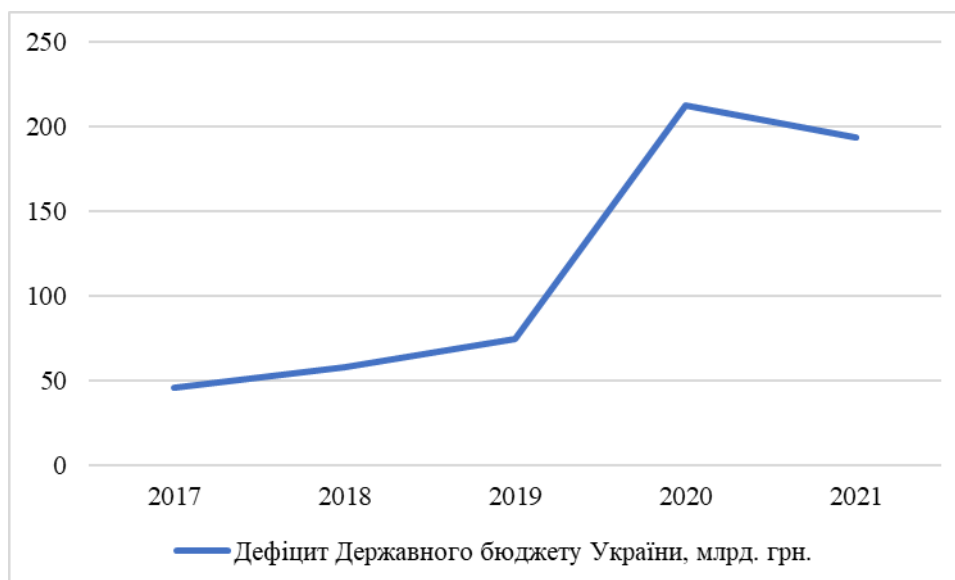

Рис. 2.3 - Динаміка співвідношення доходів та видатків бюджету України 2017-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [17]

Відповідно до розрахунків доходи бюджету України за період 2017–2021 рр. збільшились на 503,6 млрд грн. (63,5%), видатки на 651 млрд грн. (77,6%).

Протягом досліджуваного періоду (2017-2021 рр.) прослідковується дефіцит державного бюджету, видатки перевищують доходи.

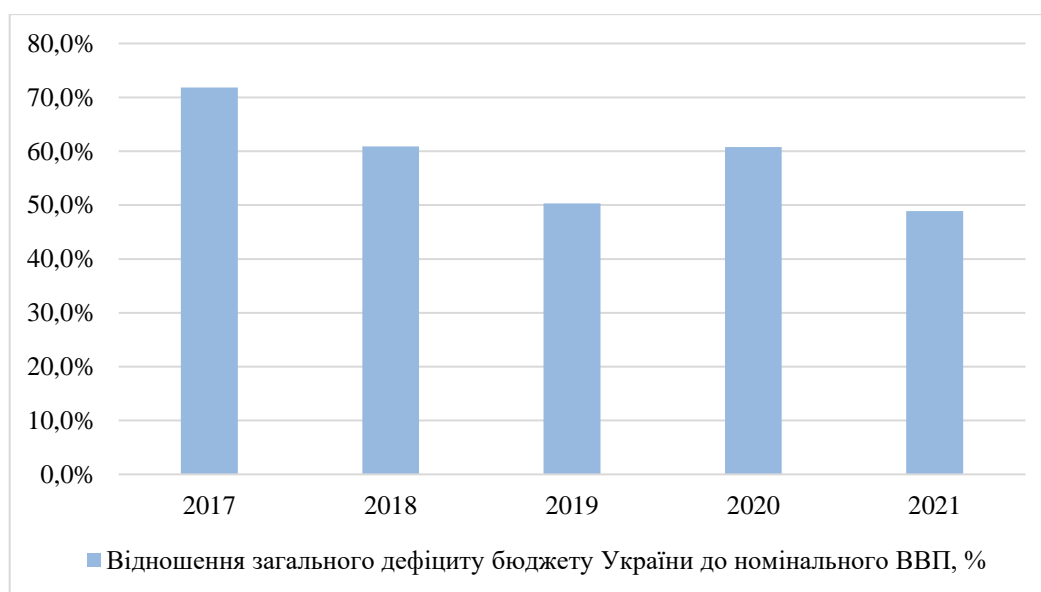
Рис. 2.4 – Динаміка дефіциту Державного бюджету України, млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [17]

Відхилення між видатками та доходами відображені на рис. 2.4, різниця між дохідною і видатковою частинами Державного бюджету України зростає з 42,09

млрд грн. у 2017 році до 193,41 млрд. грн. у 2021 році. За період 2017-2020 роки сальдо видатків та доходів суттєво збільшувалася, за період 2020-2021 роки від'ємне сальдо підвищилося на 9%. Така різниця означає, що за останні п'ять років бюджетну політику України можна вважати неефективною щодо формування та використання доходів бюджету.

На рис. 2.5 представлено відношення загального дефіциту бюджету України до номінального ВВП.

Рис. 2.5 – Динаміка відношення загального дефіциту бюджету України до номінального ВВП, %.

Джерело: складено автором на основі [17]

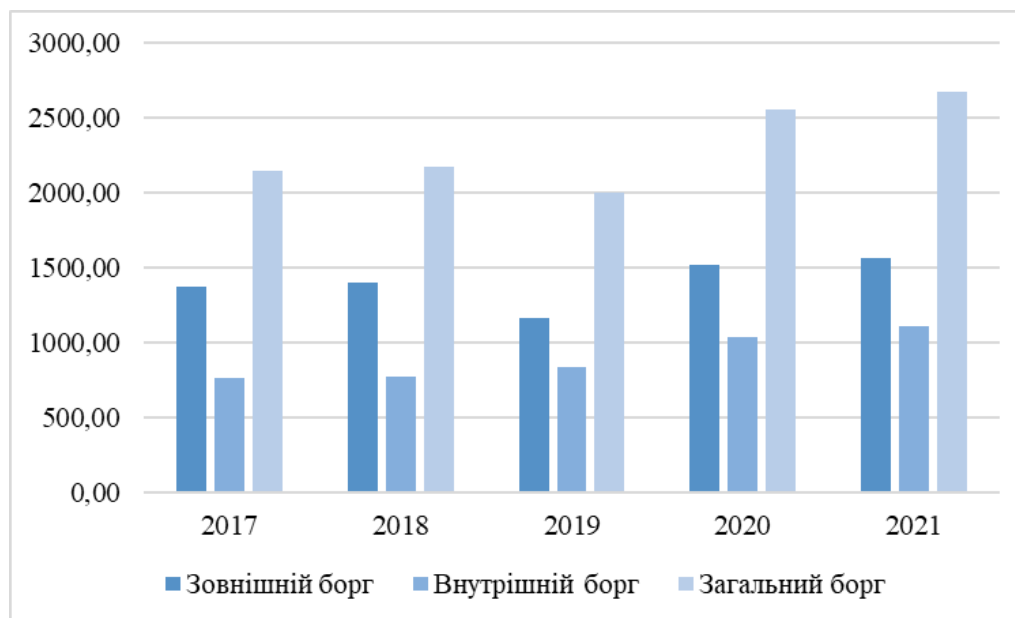
В період 2017-2021 рр. відношення загального дефіциту бюджету України до номінального ВВП коливалося в межах 48,9-71,8%.

Бюджетний дефіцит в українській економіці наявний та має тенденцію до зростання, це пояснюється неефективністю бюджетного планування та прогнозування.

Як зазначає в своїй праці Б. С. Гузар, найбільшу загрозу для економічної безпеки України становить прихований дефіцит, який не враховується в офіційних показниках, тобто той, який виникає через невчасне фінансування галузей бюджету та недоотримання запланованих доходів. Як наслідок, прихований дефіцит

бюджету – це ймовірна загроза для економіки України, тому вектор праці органів державного управління мають бути спрямовані на його скорочення [19].

Важливим фактором, який показує неефективність бюджетної політики є зростаючий державний борг (рис. 2.6).

Рис. 2.6 – Державний борг України 2019-2021 рр, млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [17]

За період 2017-2021 року зовнішній державний борг зріс на 185,2 млрд (13,5%), внутрішній державний борг - на 344,9 млрд (45%), загальний - на 530,15 млрд (24,8%). Аналізуючи дані, можна дійти до висновку, що за період 2017-2018 рік обсяг загального боргу України не зазнав значних змін (збільшився на 1,2 %). За період 2019-2020 року була тенденція до скорочення - на 7,8%. Внаслідок кризи 2020-2021 року рівень державного боргу досягнув максимального значення за досліджуваний період - 2671,83 млрд. грн.

В таблиці 2.1 представлена структура доходів Державного бюджету України 2021 року за найбільш вагомими показниками.

Таблиця 2.1 Обсяг доходів Державного бюджету України на 31.12.2021 за найбільш вагомими показниками

Доходи бюджету	Обсяг, млрд. грн.
Усього	1296,85
Податок на доходи фізичних осіб	137,56
Податок на прибуток підприємств	147,75

Продовження Таблиці 2.1

Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	80,75
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	82,86
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	79,59
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів	155,77
Податок на додану вартість з імпортованих товарів	380,71
Інші податки та збори	42,09
Доходи від власності та підприємницької діяльності	56,02
Інші неподаткові надходження	119,34
Інше	14,40

Джерело: складено автором на основі [17]

За 2021 рік дохід бюджету становив 1296,85 млрд. грн. Найбільше доходів від податку на додану вартість з імпортованих та вітчизняних товарів – 536,5 млрд. грн.

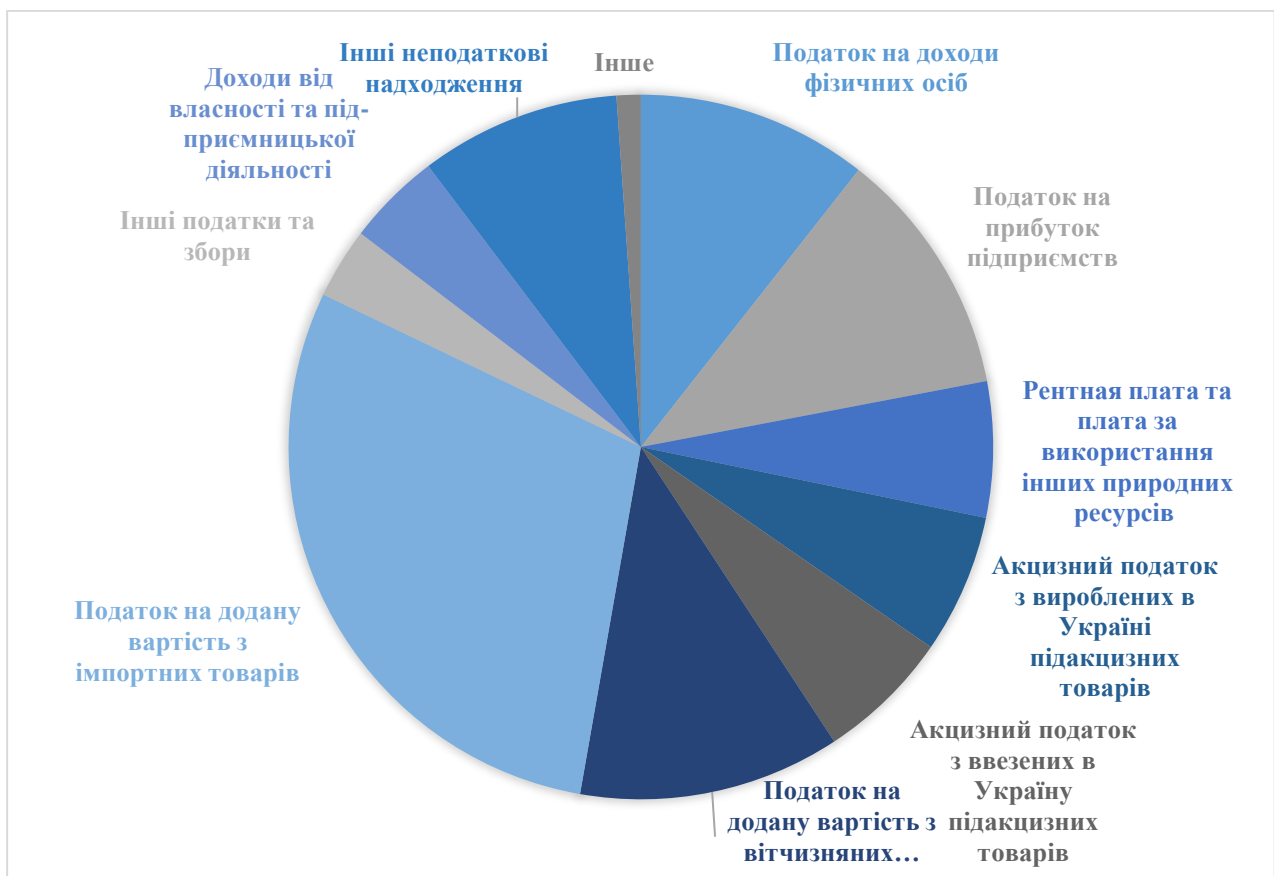

Рис. 2.7 - Структура доходів бюджету України 2021 рік.

Джерело: складено автором на основі [17]

В структурі надходжень до державного бюджету (рис. 2.7) 85,4% надходжень державного бюджету становлять податкові надходження. Серед них найбільшу частку складають податок на додану вартість імпортованих товарів - 29,4%, податок на додану вартість з вітчизняних товарів - 12%, податок на прибуток підприємств - 11,4%, податок на доходи фізичних осіб - 10,6%.

Як стверджує М. Репко, доходи державного бюджету 2021 року виявилися вищими за прогнози на 18%, навіть враховуючи те, що їх переглядали кілька разів у бік збільшення, тоді як видатки - на 13%. Основні фактори, що спричинили зростання номінальних доходів бюджету – це висока промислова інфляція в Україні та світі, а також збільшення доходів населення [21].

Надходження до загального фонду державного бюджету 2022 року представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 Надходження до загального фонду державного бюджету, за період січень-квітень 2022 року

Період	Надходження, млрд. грн.	Виконання місячного розпису, %
Січень	43,2	113,1%
Лютий	104,6	129,3%
Березень	103,4	92,9%
Квітень	76,2	79,5%

Джерело: складено автором на основі [23]

В цілому за період січень-квітень 2022 року до загального фонду державного бюджету надійшло 412,5 млрд грн, у тому числі до загального фонду - 365,9 млрд гривень.

Доходи бюджету, які становили найбільшу частку надходжень за перші 4 місяці 2022 року представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 Доходи державного бюджету України, за період січень-травень 2022 року, млн. грн.

Доходи бюджету (млн. грн.)	01.2022	02.2022	03.2022	04.2022
Усього доходів	89 303,0	208 359,3	328 956,7	412 559,6
Податкові надходження	81 287,5	169 303,9	238 104,5	290 447,9

Продовження Таблиці 2.3

Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	10 625,7	31 491,0	67 892,3	83 368,7
<i>Податок та збір на доходи фізичних осіб</i>	9 369,5	21 968,7	31 761,6	41 486,4
<i>Податок на прибуток підприємств</i>	1 256,2	9 522,3	36 130,7	41 882,2
Рентна плата та плата за спеціальне використання природних ресурсів, з них:	6 576,6	14 774,6	22 582,6	29 362,7
Внутрішні податки на товари та послуги	61 288,9	116 361,3	140 498,8	170 146,5
<i>Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), включаючи особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами</i>	3 917,4	8 828,6	9 895,5	11 791,8
<i>Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)</i>	4 660,5	10 060,9	10 514,7	14 759,7
<i>Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування, з них:</i>	22 713,1	35 012,3	50 611,4	66 250,4
<i>Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів</i>	29 998,0	62 459,5	69 477,3	77 344,6
Неподаткові надходження	7 046,5	33 586,3	85 064,6	93 959,1
Доходи від власності та підприємницької діяльності	797,3	20 906,5	55 212,4	56 174,6
Власні надходження бюджетних установ	3 884,8	8 275,3	24 638,7	31 135,2
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	41,4	3 703,5	3 788,9	25 628,3

Джерело: складено автором на основі [36]

За 4 місяці 2022 року найбільшу частку надходжень до державного бюджету становили доходи від ПДВ – 52,7 млрд. грн., за лютий - 97,5 млрд. грн., за березень – 120,1 млрд. грн, за квітень – 143,6 млрд. грн. Загалом податкові надходження за січень-квітень 2022 року збільшилися на 209,2 млрд. грн, з них найбільшої зміни зазнали доходи від податку на прибуток підприємств 3234% (40,6 млрд. грн.), за

цей період неподаткові надходження збільшилися на 86,9 млрд. грн. (1233%). Також значного збільшення зазнав такий розділ доходів як власні надходження бюджетних установ та доходи від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, вже в квітні вони сягли значення 31,1 млрд. грн. та 25,6 млрд. грн. відповідно (різниця в порівнянні з січнем 2022 року – 27,3 млрд. грн. та 25,6 млрд. грн.).

Військові дії на території України з 24 лютого 2022 року та подальше розгортання бойових дій значно вплинули на українську економіку, що, очікувано, вплинуло на виконання бюджетних показників 2022 року.

Уряд негайно вжив необхідних заходів щодо переорієнтації бюджету країни на військові цілі та здійснення першочергових соціальних видатків, для забезпечення життєдіяльності населення [23].

Як зазначається на сайті Міністерства фінансів України, за перші 5 місяців 2022 року державний бюджет виконано з дефіцитом у сумі 263,2 млрд грн., у тому числі загальний фонд – з дефіцитом у сумі 270,8 млрд грн при запланованому дефіциті на січень-травень 2022 року у сумі 526 млрд гривень. Фактичні державні запозичення до загального фонду державного бюджету за січень-травень 2022 року склали 267,0 млрд грн або 156,2% від запланованих на цей період [37].

Прем'єр-міністр Денис Шмигаль повідомляє: «За різними оцінками різних експертів на сьогодні (травень 2022 року) втрачено від 30% до 50% економіки. Прогноз падіння ВВП також складає 30-50%. В середньому приблизно 35% економіки сьогодні не працює. Відповідно бюджет орієнтовно виконується на 50-70% мирного часу. Все це утворює бюджетний дефіцит у розмірі 5 млрд доларів щомісяця» [32].

Незважаючи на зростаючі показники доходів бюджету, вони не є в достатньому обсязі, щоб покрити зростаючі видатки для фінансування необхідних державі галузей. Зростаючий державний борг, тривалий дефіцит бюджету свідчить про розбалансованість державних фінансів України. Недосконале державне управління, присутність корупції, непропорційний розвиток регіонів, зменшення рівня інвестиційної активності та привабливості, неефективність

розвитку міжбюджетних відносин в умовах трансформаційних змін та, віднедавна, вплив кризи спричиненої пандемією та військовими діями на території країни стримує соціально-економічний розвиток України в умовах ринкової економіки.

2.2. Тенденції формування джерел доходів бюджету України

Від ефективності формування доходів бюджету залежить раціональний розподіл видатків на забезпечення всіх необхідних структур країни, а, відповідно, і соціально-економічний розвиток країни. Зважаючи на наявні проблеми складання та виконання бюджету України, доцільним є аналіз тенденцій формування джерел доходів бюджету.

Таблиця 2.4 Структура доходів Державного бюджету України на 31.12.2021 за найбільш вагомими показниками, млрд. грн.

	2019 рік		2020 рік		2021 рік	
Усього	998,28	100,00%	1076,02	100,00%	1296,85	100,00%
Податкові надходження	799,78	80,12%	851,12	79,10%	1107,09	85,37%
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	217,04	21,74%	225,98	21,00%	285,31	22,00%
Податок на доходи фізичних осіб	109,95	11,01%	117,28	10,90%	137,56	10,61%
Податок на прибуток підприємств	107,09	10,73%	108,70	10,10%	147,75	11,39%
Рентная плата та плата за використання інших природних ресурсів	46,75	4,68%	52,48	4,88%	80,75	6,23%
Внутрішні податки на товари та послуги	502,05	50,29%	538,90	50,08%	698,94	53,90%
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	69,90	7,00%	80,45	7,48%	82,86	6,39%

Продовження Таблиці 2.4

Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	53,46	5,36%	57,85	5,38%	79,59	6,14%
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів	88,93	8,91%	126,49	11,76%	155,77	12,01%
Податок на додану вартість з імпортованих товарів	289,76	29,03%	274,11	25,47%	380,71	29,36%
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	30,09	3,01%	30,46	2,83%	38,18	2,94%
Ввізне мито	29,86	2,99%	30,20	2,81%	36,85	2,84%
Вивізне мито	0,23	0,02%	0,26	0,02%	1,32	0,10%
Збори на паливно-енергетичні ресурси	0,00	0,00%	0,00	0,00%	0,00	0,00%
Інші податки та збори	3,86	0,39%	3,31	0,31%	3,92	0,30%
Неподаткові надходження	186,68	18,70%	212,95	19,79%	175,36	13,52%
Доходи від власності та підприємницької діяльності	114,41	11,46%	119,16	11,07%	56,02	4,32%
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	10,38	1,04%	9,77	0,91%	12,98	1,00%
Інші неподаткові надходження	15,76	1,58%	15,04	1,40%	17,99	1,39%
Власні надходження бюджетних установ	46,13	4,62%	68,98	6,41%	88,37	6,81%
Доходи від операцій з капіталом	0,18	0,02%	0,08	0,01%	0,33	0,03%

Продовження Таблиці 2.4

Надходження від продажу основного капіталу	0,03	0,00%	0,04	0,00%	0,05	0,00%
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,08	0,01%	0,00	0,00%	0,25	0,02%
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	0,08	0,01%	0,04	0,00%	0,03	0,00%
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1139,9	0,11%	1,03	0,10%	1,29	0,10%
Цільові фонди	1770,8	0,18%	0,19	0,02%	0,21	0,02%
Офіційні трансферти	8725,0	0,87%	10,66	0,99%	12,58	0,97%

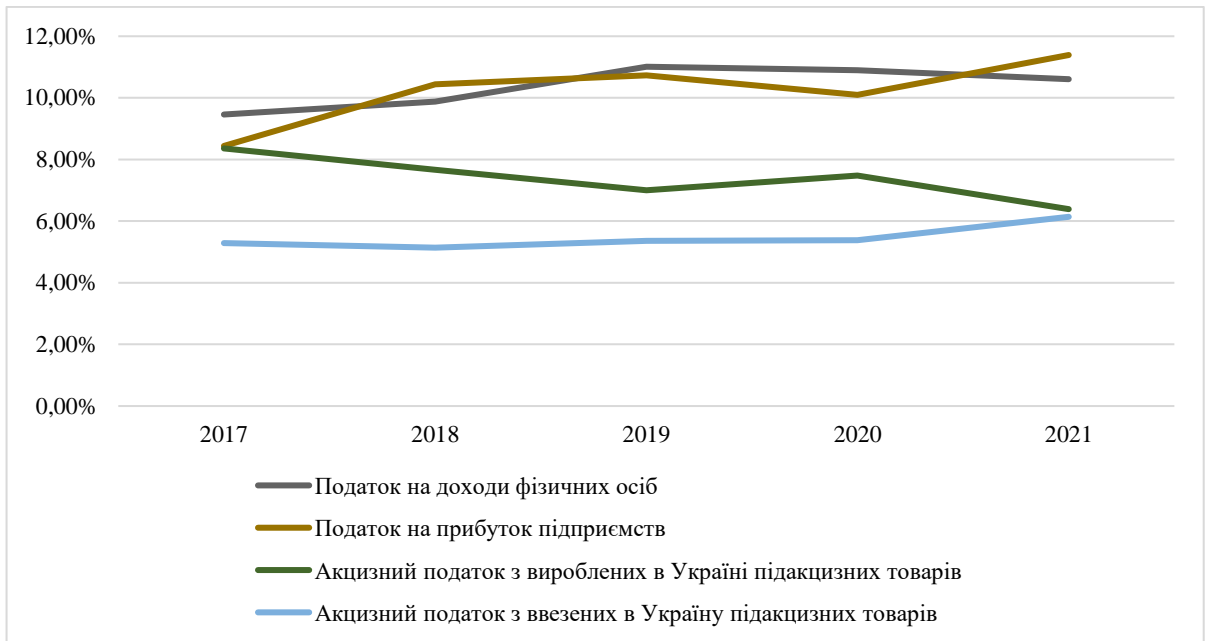
Джерело: складено автором на основі [17]

Аналізуючи дані, наведені в таблиці 2.4, можна виділити основні тенденції формування доходів бюджету. Податкові надходження в структурі доходів за період 2019-2021 роки збільшилися на 5,25%, за рахунок того, що дохід від внутрішніх податків на товари та послуги збільшився на 3,6% (з 50,29% до 53,90%), від податку на додану вартість з вітчизняних товарів на 3,1%, від рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів на 1,5%. При цьому дохід від податку на доходи фізичних осіб та акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів зменшився 0,4% та 0,6% відповідно.

Неподаткові надходження за цей період зменшилися на 5,2%. Значно зменшилися доходи від власності та підприємницької діяльності в абсолютній та відносній величині на 58,4 млрд. грн. та 7,1% відповідно.

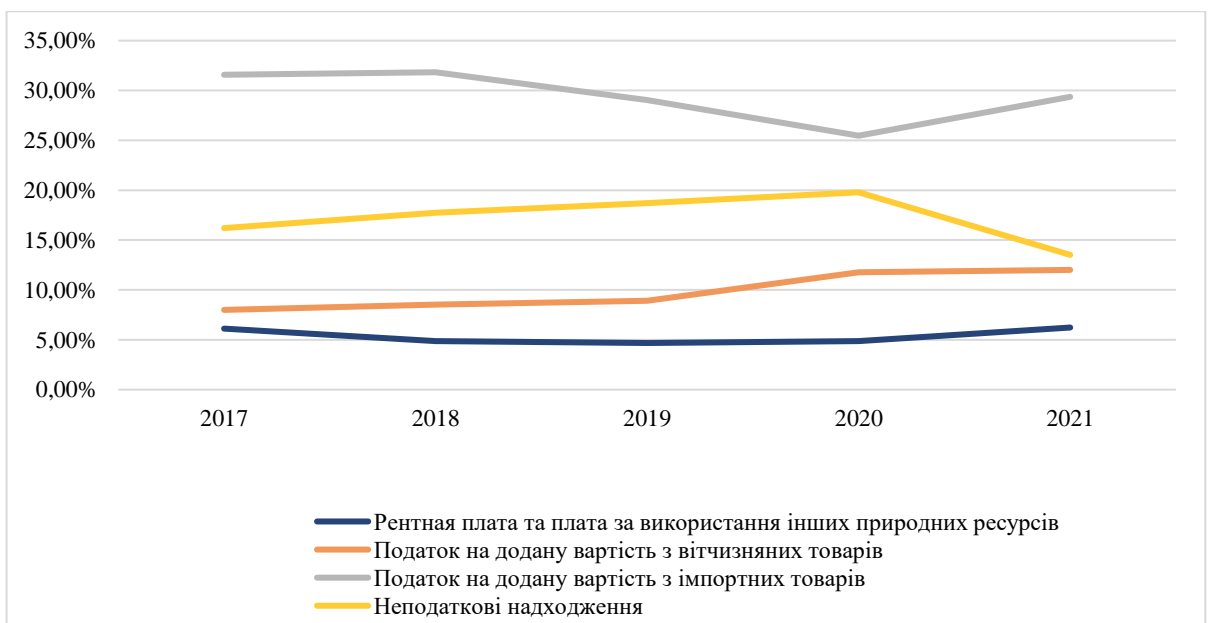
Зменшення доходів від власності та підприємницької діяльності за період 2019-2021 роки було спричинено економічною рецесією внаслідок пандемії COVID-19, це негативно вплинуло на економічну ситуацію в країні загалом та на результатах підприємницької діяльності суб'єктів усіх форм власності.

Власні надходження бюджетних установ структурах доходів збільшилися на 2,2% за рахунок завдяки вдосконаленню бюджетного розподілу та використання ресурсів бюджету зі сторони фінансового апарату держави, фінансових служб бюджетних установ і організацій.

Рис. 2.8 – Динаміка зміни розділів доходів бюджету України за період 2017-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [17]

Рис. 2.9 – Динаміка зміни розділів доходів бюджету України за період 2017-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [17]

Дані на рис. 2.8 та 2.9 відображають динаміку зміни найбільш значущих розділів доходів бюджету України (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, акцизний податок, податок на додану вартість, неподаткові надходження) за період 2017-2021 рр. Загалом частки доходів цих розділів мали тенденцію до зростання до 2020 року (початку економічної кризи, спричиненою пандемією). Частка доходів від податку на додану вартість з імпортованих товарів демонструє обернений напрямок дії – до початку 2020 року була тенденція до зменшення, в період 2020-2021 рр. частка в структурі доходів бюджету збільшилася на 4,8%.

За останні роки власні надходження бюджетних установ і доходи від власності та підприємницької діяльності становлять найбільшу частку в структурі неподаткових надходжень, цей факт свідчить про тенденцію до підвищення зацікавленості, та відповідно дій фізичних і юридичних осіб та держави в напрямку економічного розвитку України. При умові налагодження виконання обов'язків суб'єктів діяльності, таких як платників неподаткових надходжень, державних органів, структурні одиниці здатні підвищити рівень своїх доходів, а, отже, бути більш вмотивованими на економічний розвиток. Для виконання цієї задачі від держави необхідним є застосування чітких дій та встановлення прийняття нормативно правових документів з питань контролю сплати неподаткових надходжень до державного бюджету.

Для підвищення обсягів неподаткових надходжень у процесі планування та виконання бюджету зі сторони фінансових служб бюджетних установ і організацій, фінансового апарату держави необхідними є концентрація зусиль на диверсифікацію джерел даного виду доходів, а також заходи спрямовані на їхню стабілізацію та зростання обсягів.

Доходи бюджету від операцій з капіталом не мають такого значного фінансового значення, як окремі види податків і зборів, але все ж відіграють важливу роль в економічній діяльності держави. Найбільшу частку доходів бюджету від операцій з капіталом займають надходження від коштів від

закордонних країн і міжнародних організацій. Однак чіткої тенденції щодо цього показника немає [18].

У 2019 році частка доходів від операцій з капіталом від загальних доходів бюджету становила 0,02%, а в 2021 році – 0,03%. Доходи від операцій з капіталом характеризуються еквівалентним характером відносин між платниками та державою. Доходи від державного майна та інших операцій з капіталом можуть бути постійними або одноразовими в процесі приватизації.

Слід зазначити, що процес розподілу доходів від операцій з капіталом між суб'єктами бюджетної системи — це сукупність дій державних органів щодо впорядкування структури системи, забезпечення збалансованості між її окремими елементами, забезпечення відповідності принципам бюджетної системи.

Для стабілізації системи розподілу доходів від операцій з капіталом важливо оцінити реальні та ймовірні можливості бюджетів. Доходи бюджету від капітальних операцій з капіталом мають тенденцію до збільшення в цілому, але їхня залежність від різних факторів викликає певні коливання. Останніми роками розподіл доходів від операцій з капіталом більше зміщувався до місцевих бюджетів. Таким чином, фактичний розподіл загальних доходів загалом надає перевагу міським бюджетам – хоча вони в середньому отримують половину загальних надходжень від операцій з капіталом, їх частка в державному бюджеті демонструє стійку тенденцію до зменшення.

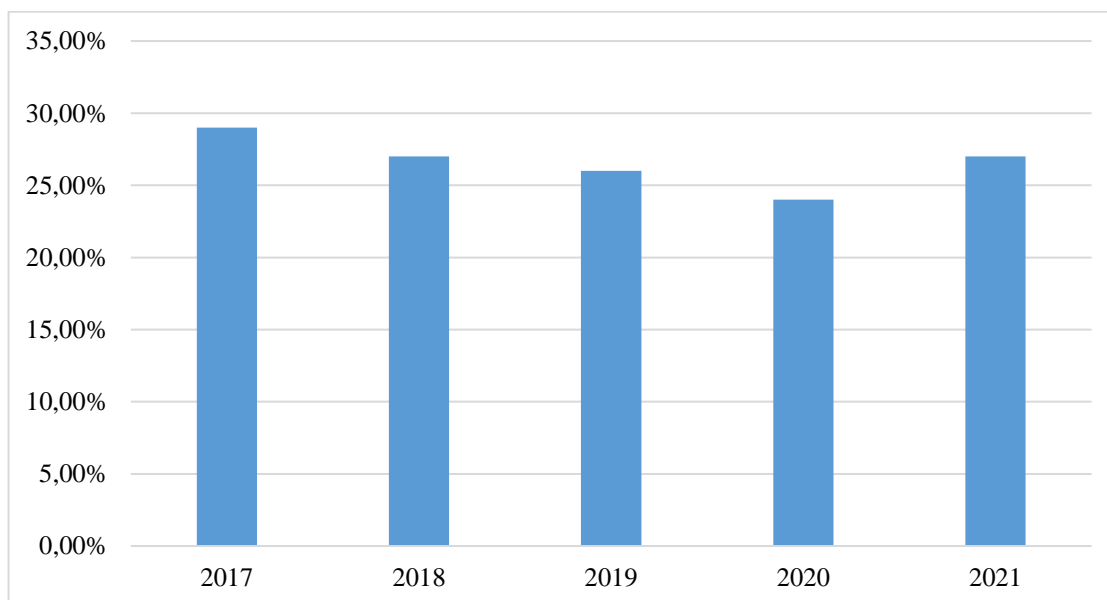
Факторами, що впливають на розподіл доходів від операцій з капіталом, є:

- внутрішня економічна політика, заснована на досягненні державних цілей, реалізації державних програм, збільшенні доходів державного бюджету;
- рівень розвитку та спеціалізації місцевої економіки визначає напрям і швидкість грошових потоків, що дозволяє нагромаджувати додаткові кошти в бюджеті; чисельність, вікові показники та рівень доходів – впливають на здатність місцевої влади отримувати додаткові кошти від продажу до районного бюджету основного капіталу, землі та державних запасів майна (чим більше матеріального та соціального

захисту території, тим більше ймовірність витрачання на додаткові блага, якими в даному випадку є земля і дорогоцінності);

- розвиток підприємництва в регіоні – характеризує діяльність процесу купівлі-продажу землі, участі в харчових, земельних та інших аукціонах, дозволить збільшити як доходи від операцій з капіталом, так і податкові надходження, стимулюватиме розвиток бізнесу та захист інтересів підприємців. стабільність і рентабельність їх роботи підвищить інтерес до додаткових трудових і матеріальних ресурсів, нових технологій і матеріальних благ;
- кліматичні та екологічні умови, наявність доріг, розташування населеного пункту визначають інтенсивність інвестування в земельні ресурси, що також є джерелом доходів місцевих бюджетів [18].

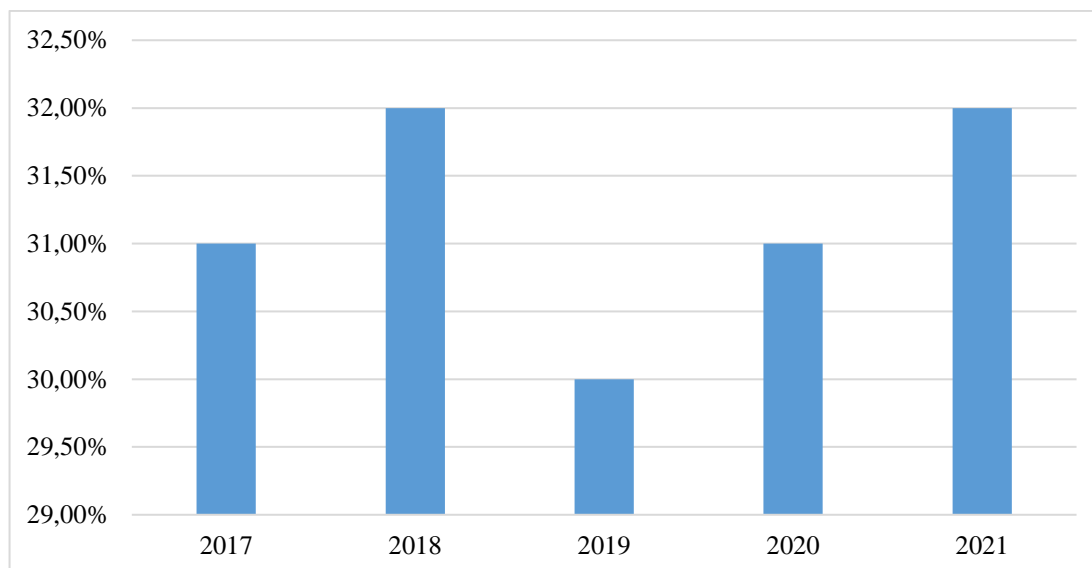
Значною мірою обсяг доходів залежить від рівня тіньової економіки. Ухилення від сплати податків скорочує податкові надходження, що становлять більшу частину доходів бюджету. Тож наявним є потенціал до зростання податкових надходжень. Тіньова економіка гальмує темпи економічного розвитку, зменшує інвестиційну привабливість в країні [31].

Рис. 2.10 – Рівень тіньової економіки за електричним методом, % від обсягу офіційного ВВП за період 2017-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [26]

За цією методикою (рис. 2.10) у за останній рік в умовах збільшення внутрішнього інвестиційного попиту та збереження сприятливості на зовнішніх ринках, зростання попиту на енергоносії спостерігалася тенденція до підвищення рівня тіньової економіки [26].

Рис. 2.11 – Рівень тіньової економіки за монетарним методом, % від обсягу офіційного ВВП за період 2017-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [26]

Аналізуючи дані наведені на рис. 2.11 можна помітити тенденцію до зростання рівня тіньової економіки. Це пов'язано зі зростанням обігу готівки, після переважання безготівкового розрахунку на межі 2019-2020 року (епідеміологічних обмежень).

Рівень тіньової економіки за період 2017-2021 рр. коливався в межах 30-32% від обсягу офіційного ВВП. Перехід за межі критичного рівня у 30% ВВП негативно впливає на національну економіку в цілому.

За дослідженням Міжнародної Асоціації присяжних сертифікованих бухгалтерів тіньова економіка України досягає рівня майже 46% від офіційного ВВП [35].

Збільшення рівня тіньової економіки призводить до зменшення податкових надходжень до бюджету, через це для того, щоб покрити недоотримані доходи, держава підвищує податкове навантаження на суб'єктів оподаткування,

зпроваджує нові податки та збори, посилює відповідальність за порушення вимог податкового законодавства [24, с. 112].

Такі дії та неефективні зміни законодавства найчастіше призводять до ще більшого зростання тіньової економіки, оскільки високі податки збільшують ймовірність незареєстрованого працевлаштування, використання схем приховування прибутків. [25, с. 33].

Зменшення податкового навантаження сприяє зростанню реальних доходів населення, заощаджень, платоспроможного попиту населення, що буде основою економічного зростання. Продовження масштабної податкової реформи має стати надзвичайно важливим чинником для зменшення рівня тіньової економіки [26].

В звіті Міністерства економіки зазначено: «Незначне зменшення рівня тіньової економіки відбулося на тлі адаптування суб'єктів господарювання до діяльності в умовах непрогнозованих у часі карантинних обмежень. Це підтверджується виявленими підприємствами оптимістичними настроями у діловій активності, збереженням сталого споживчого та інвестиційного попиту в умовах дії “зеленого” рівня епідемічної небезпеки по усій території країни та, як наслідок, покращенням у звітному періоді (порівняно з січнем-вереснем 2020 року) фінансових результатів діяльності підприємств на тлі сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури [26].

Вищезазначені тенденції формування джерел доходів бюджету виникають через низку проблем, таких як щорічне невиконання бюджету; неефективна бюджетно-податкова політика, як наслідок – дефіцит Державного бюджету; недостатній контроль за процесом формування доходів бюджету; наявність порушень та недоліків у формуванні доходів Державного бюджету; проблеми планування доходів у коротко- та довгостроковій перспективі [27].

Основною проблемою формування джерел доходів бюджету України є недосконалість бюджетного та податкового законодавства, що значно впливає на формування основної частини доходів - податкових надходжень, посилює вплив політичних, інституційних та інших факторів. Надання не виправданих та несистематичних податкових пільг, множинні податкові пільги для одних компаній

спричинюють високі податкові ставки для інших, змушуючи для утримання конкурентноздатності утримувати свій дохід в «тіні» - все це зменшує базу оподаткування [28].

Значна фіскальна орієнтація податкової системи та ігнорування інших важливих завдань, таких як розиток інновацій та підтримка підприємницької діяльності створює проблеми на шляху до соціально-економічного розвитку країни [29].

Висновки до Розділу 2

За допомогою досліджень проведених в даному розділі можна дійти до висновку, що найбільшу частку доходів становлять податкові надходження, а саме, доходи від податку на додану вартість. Останнім часом суттєвих змін в сторону збільшення в структурі доходів зазнав такий розділ доходів як ПДВ, внутрішні податки на товари та послуги, рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, в той час, як обсяг неподаткових доходів скоротився. В загальному результаті доходи мають тенденцію до збільшення. За період січень-квітень 2022 року значно зросли такі доходи, як власні надходження бюджетних установ та доходи від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ. Зважаючи на кризові явища державне управління бюджетом все ще залишається не достатньо ефективним. Наразі основними проблемами бюджету України є його дефіцит, значний рівень тіньової економіки та зростаючий державний борг.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ

3.1. Моделювання доходів бюджету України

Доходи бюджету формуються на основі економічних, політико-правових, демографічних та соціально-культурних чинників. Було прийнято рішення обрати чинники, які в кількісному вимірі найкраще будуть пояснювати динаміку обсягів доходів бюджету України. Для цього було побудовано багатofакторну регресійну модель за методом найменших квадратів на базі програмного забезпечення «EViews 8».

Об'єктом дослідження було обрано доходи бюджету України. **Метою** дослідження є визначення впливу внутрішнього валового продукту, доходів населення та державного боргу на доходи бюджету України.

Було висунуто наступні **початкові гіпотези**:

1. Зміна доходів бюджету України прямо залежить від обсягу внутрішнього валового продукту. Оскільки ВВП є показником розвитку економіки, то логічно припустити, що зі збільшенням цього показника відбувається збільшення обсягів податкових надходжень.

2. Зміна доходів бюджету України прямо залежить від обсягу доходів населення. Збільшення обсягів доходів населення, збільшує базу оподаткування; оскільки більшу частину доходу бюджету становлять податкові надходження, зі збільшенням доходів населення збільшуються доходи бюджету країни.

3. Зміна доходів бюджету України обернено залежить від обсягу державного боргу. Зі збільшенням державного боргу, тиск на державну економіку підвищується, в тому числі на суб'єктів, які формують більшу частину доходу бюджету.

Характеристика інформаційної бази

Інформаційну базу дослідження про доходи бюджету України становили статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України. Дані взяті щоквартально за період 2011-2021 рр.

Інформаційну базу дослідження про обсяг внутрішнього валового продукту України становили статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України. Дані взяті щоквартально за період 2011-2021 рр.

Інформаційну базу дослідження про обсяг доходів населення в Україні становили статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України. Дані взяті щоквартально за період 2011-2021 рр.

Інформаційну базу дослідження про обсяг загального державного боргу України становили статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України. Дані взяті щоквартально за період 2011-2021 рр.

Ознайомитись з даними, використаними для моделювання, можна в додатку А.

Специфікація моделі

Залежна змінна:

LOG(BUD_REV) – доходи бюджету України, млрд. грн.

Незалежні змінні:

1. LOG(GDP) – внутрішній валовий продукт в Україні, млрд. грн;
2. INC_POP(-1) – обсяг доходів населення, млрд. грн. Введений один лаг;
3. LOG(DEBT(-4)) – обсяг державного боргу України, млрд. грн. Введено чотири лаги.

чотири лаги.

Загальне рівняння регресії має наступний вигляд:

$$\text{LOG(BUD\_REV)} = C(1) + C(2)*\text{LOG(GDP)} + C(3)*\text{INC\_POP}(-1) + C(4)*\text{LOG(DEBT}(-4))$$

Аналіз результатів моделювання

На основі зібраних даних було побудовано регресійну модель. Результати моделювання зображені на рис. 3.1. В результаті оцінки впливу факторів на залежну змінну регресійне рівняння має наступний вигляд:

$$\text{LOG}(\text{BUD\_REV}) = -12.3003191795 + 4.62239170195 * \text{LOG}(\text{GDP}) + 0.00347145141888 * \text{INC\_POP}(-1) - 1.21872529251 * \text{LOG}(\text{DEBT}(-4))$$

Dependent Variable: LOG(BUD_REV)
 Method: Least Squares
 Date: 05/31/22 Time: 14:16
 Sample (adjusted): 2012Q4 2021Q3
 Included observations: 36 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-12.30032	1.192226	-10.31710	0.0000
LOG(GDP)	4.622392	0.287168	16.09646	0.0000
INC_POP(-1)	0.003471	0.000369	-9.415978	0.0000
LOG(DEBT(-4))	-1.218725	0.172119	-7.080719	0.0000
R-squared	0.916793	Mean dependent var		6.734867
Adjusted R-squared	0.908993	S.D. dependent var		0.819912
S.E. of regression	0.247346	Akaike info criterion		0.148383
Sum squared resid	1.957764	Schwarz criterion		0.324330
Log likelihood	1.329104	Hannan-Quinn criter.		0.209793
F-statistic	117.5284	Durbin-Watson stat		2.197934
Prob(F-statistic)	0.000000			

Рис. 3.1 - Результати моделювання

Джерело: складено автором на основі [17]

Отримане рівняння дає можливість зробити висновки щодо впливів факторів на залежну змінну. Отже, можна зробити наступні висновки:

1. Зростання внутрішнього валового продукту на 1 млрд. гривень спричиняє зростання обсягу доходів України на 4,62 млрд. грн. Отже, гіпотеза про їх пряму залежність підтвердилась.

2. Зростання доходів населення на 1 млрд. грн спричиняє збільшення доходів бюджету України на 3,471 млн. гривень. Отже, гіпотеза про їх пряму залежність підтвердилась.

3. Зростання державного боргу України на 1 млрд. грн спричиняє зменшення доходів бюджету України на 1,22 млрд. гривень. Отже, гіпотеза про їх обернену залежність підтвердилась.

Діагностика моделі

Ступінь пояснення зміни залежної змінної незалежними визначаємо за значенням коефіцієнта детермінації. Зміна доходів бюджету пояснена на 91,7%. Зважений коефіцієнт детермінації – 90,9%.

Оскільки значення p-value t-статистики незалежних змінних (ВВП, доходи населення, державний борг) не перевищують 0,05, ми можемо з імовірністю 95% відхилити гіпотезу про незначущість незалежних змінних. Оскільки значення p-value f-статистики дорівнює 0, можемо зробити висновок, що незалежні змінні є значущими разом.

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	2.148983	Prob. F(4,28)	0.1010
Obs*R-squared	8.455956	Prob. Chi-Square(4)	0.0762

Test Equation:
 Dependent Variable: RESID
 Method: Least Squares
 Date: 05/31/22 Time: 14:42
 Sample: 2012Q4 2021Q3
 Included observations: 36
 Presample missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.814650	1.329232	0.612872	0.5449
LOG(GDP)	-0.275811	0.358578	-0.769178	0.4482
INC_POP(-1)	0.000215	0.000405	0.530288	0.6001
LOG(DEBT(-4))	0.116933	0.199806	0.585231	0.5631
RESID(-1)	-0.160232	0.229205	-0.699076	0.4903
RESID(-2)	0.017361	0.183278	0.094723	0.9252
RESID(-3)	-0.217253	0.204251	-1.063658	0.2966
RESID(-4)	0.352496	0.208403	1.691412	0.1019

R-squared	0.234888	Mean dependent var	-6.66E-16
Adjusted R-squared	0.043610	S.D. dependent var	0.236508
S.E. of regression	0.231294	Akaike info criterion	0.102873
Sum squared resid	1.497909	Schwarz criterion	0.454766
Log likelihood	6.148291	Hannan-Quinn criter.	0.225693
F-statistic	1.227991	Durbin-Watson stat	1.545903
Prob(F-statistic)	0.320889		

Рис. 3.2 - Результати тестування Бреуша-Годфрі

Джерело: складено автором на основі [17]

Для перевірки моделі на автокореляцію першого порядку перевіримо результати тесту Дарбіна-Уотсона. В отриманій моделі значення складає 2.2. Критичні значення для нашої моделі становлять: $dl=1.28$; $du=1.72$. Наше значення знаходиться в відсутності автокореляції. Перевіримо автокореляцію за допомогою тесту Бреуша-Годфрі. Оскільки дані квартальні, протестуємо автокореляцію до четвертого порядку. Результати тестування зображені на рис. 3.2. Оскільки значення p-value перевищує 0,05 – можемо зробити висновок, що автокореляція відсутня.

За допомогою тесту Уайта перевіримо гомоскедастичність випадкових величин. Результати наведені на рис. 3.3.

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	0.599317	Prob. F(9,26)	0.7859
Obs*R-squared	6.185248	Prob. Chi-Square(9)	0.7212
Scaled explained SS	4.351713	Prob. Chi-Square(9)	0.8868

Test Equation:
 Dependent Variable: RESID^2
 Method: Least Squares
 Date: 05/31/22 Time: 14:47
 Sample: 2012Q4 2021Q3
 Included observations: 36

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-20.82280	14.98520	-1.389558	0.1764
LOG(GDP)^2	-0.976583	0.926666	-1.053867	0.3016
LOG(GDP)*INC_POP(-1)	0.002471	0.001894	1.304944	0.2033
LOG(GDP)*LOG(DEBT(-4))	0.335364	0.675275	0.496633	0.6236
LOG(GDP)	8.588798	6.705402	1.280877	0.2115
INC_POP(-1)^2	-1.87E-06	1.03E-06	-1.826856	0.0792
INC_POP(-1)*LOG(DEBT(-4))	-0.000265	0.001171	-0.226378	0.8227
INC_POP(-1)	-0.011419	0.007117	-1.604565	0.1207
LOG(DEBT(-4))^2	-0.088037	0.256479	-0.343251	0.7342
LOG(DEBT(-4))	-0.800574	3.055867	-0.261979	0.7954

R-squared	0.171812	Mean dependent var	0.054382
Adjusted R-squared	-0.114868	S.D. dependent var	0.073603
S.E. of regression	0.077715	Akaike info criterion	-2.041400
Sum squared resid	0.157031	Schwarz criterion	-1.601533
Log likelihood	46.74519	Hannan-Quinn criter.	-1.887874
F-statistic	0.599317	Durbin-Watson stat	2.120122
Prob(F-statistic)	0.785854		

Рис. 3.3 - Результати тестування Уайта

Джерело: складено автором на основі [17]

За тестуванням Уайта р-value перевищує 0,05, а отже можна зробити висновок про гомоскедастичність випадкових величин.

Для перевірки на відсутність мультиколінеарності було побудовано кореляційну матрицю (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1 Кореляційна матриця змінних моделі

	DLOG(GDP)	LOG(DEBT(-1))	DLOG (UNEM(-1))
DLOG(GDP)	1.000000	0.528021	-0.370902
LOG(DEBT(-1))	0.528021	1.000000	-0.141630
DLOG (UNEM(-1))	-0.370902	-0.141630	1.000000

Джерело: складено автором на основі [17]

Як бачимо з таблиці 3.1, сильні зв'язки (більші за 0,7) між змінними відсутні. Отже робимо висновок про відсутність проблеми мультиколінеарності.

Проводимо тестування Жарка-Бера на нормальність розподілу залишків моделі. Результати тестування зображені на рис. 3.4.

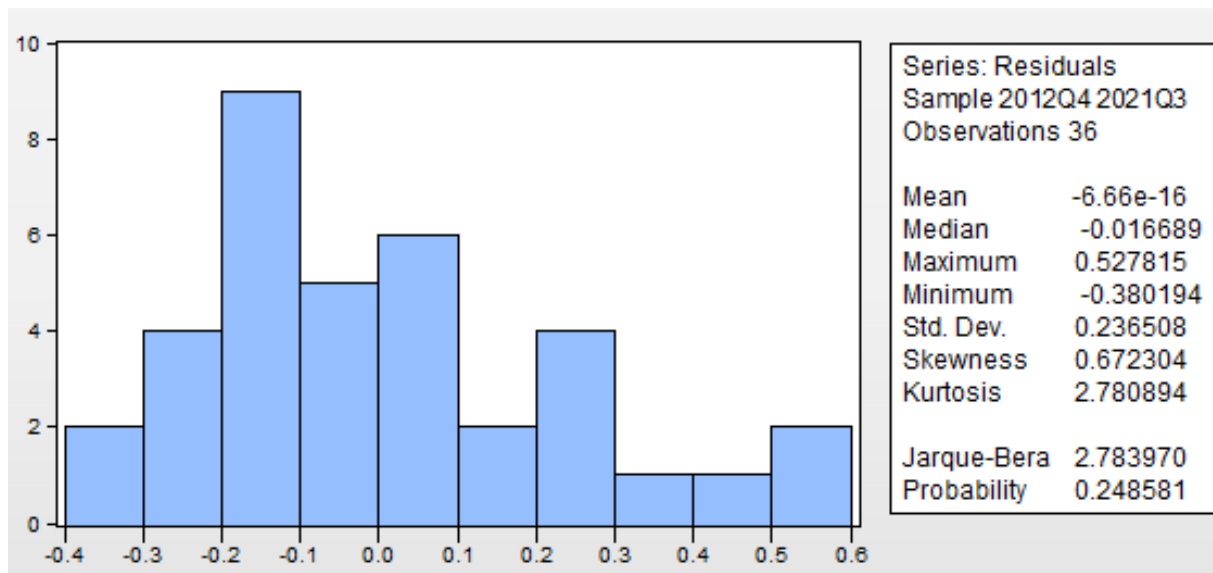

Рис. 3.4 - Результати тестування Жарка-Бера

Джерело: складено автором на основі [17]

Нульова гіпотеза за тестом Жарка-Бера – нормальність розподілу залишків моделі. Оскільки p-value за тестуванням більше за 0,05 – ми не маємо підстав відхилити нульову гіпотезу, тобто залишки моделі розподілені нормально.

Висновки

Отже, в ході формулювання початкової моделі було висунуто ряд припущень про вплив наведених у регресії факторів на залежну змінну – обсягу доходів бюджету України. Було наведено гіпотези, у яких є припущення впливу ВВП, доходів населення та державного боргу на доходи бюджету України. Збільшення обсягу ВВП та доходів населення сприяло зростанню доходів бюджету. Збільшення загального державного боргу сприяло зменшенню доходів бюджету. Отримані результати виявили наступні впливи на доходи бюджету: зростання рівня ВВП та доходів населення на 1 млрд. грн спричиняє гривень спричиняє зростання обсягу доходів України на 4,62 млрд. грн. та на 3,47 млн. грн. відповідно, зростання державного боргу України на 1 млрд. грн. спричиняє зменшення доходів бюджету України на 1,22 млрд. грн. Зміна доходів бюджету на 91% пояснена даною

моделлю. 9% зміни пояснюється іншими факторами, такими як кризові явища, змінами валютного курсу, державною політикою, які не були основними об'єктами дослідження через складність їх кількісної оцінки. Ефект зміни державного боргу та доходів населення проявляється через один рік та один квартал відповідно.

3.2. Перспективи підвищення ефективності формування доходів бюджету України

Найбільшу частку доходів бюджету складають податкові надходження. Податкова політика відіграє важливу роль у виконанні функцій держави і є напрямом її діяльності у сфері формування та справляння податків, зборів та обов'язкових платежів. Загальна політика повинна включати стратегічні пріоритети, закладені у функціонуванні податкової системи. Регулювання економічних відносин потребує гнучкої податкової політики, яка оптимально пов'язуватиме інтереси держави з інтересами платників податків. Важливою умовою ефективної політики є її стабільність і передбачуваність, що дозволяє підприємствам планувати свою господарську діяльність і належним чином оцінювати ефективність прийняття рішень [23].

Внаслідок незбалансованості дохідної та видаткової частини бюджетів усіх рівнів спричиняє дефіцитність; розширення розриву між обсягом державних запозичень і погашенням державного боргу призводить до значного зростання державного боргу в останні роки, а відповідно і до зниження платоспроможності держави.

За період 2017-2021 років держбюджет України ніколи не був профіцитним, тобто видатки завжди перевищували доходи. Причинами такої ситуації є:

- низька ефективність суспільного виробництва через високу собівартість продукції;
- зростання видатків без урахування фінансових можливостей та нерационально структурованих видатків бюджету;
- зниження доходів через кризову ситуацію в країні;

- корупція в державному секторі;
- неефективна податкова політика і, як наслідок, розвиток неформальної економіки;
- інфляційні процеси, дисбаланси в системі грошового обігу та розрахунків, нестабільна податкова та інвестиційна політика [22].

Основними причинами, через які організації ухилення від сплати податків не отримують надходження до доходної частини бюджету є:

- складність самостійного підрахунку обсягу податку необхідного до сплати;
- нераціональна структура оподаткування (висока частка непрямих податків);
- неефективна юридична забезпеченість податкового законодавства;
- складність податкової системи [22].

Це знижує ефективність податкового контролю та створює можливість уникнути сплати податків, від цього залежить рівень довіри платників податків до державних установ, що виконують функцію розподілу коштів від податків, відсутність досвіду боротьби з податковими правопорушеннями, недостатня захищеність працівників органів контролю при виконанні ними службових обов'язків, недостатній розвиток міжнародного співробітництва у боротьбі з податковими злочинами, негативне ставлення до чинної податкової системи.

Жорстка система оподаткування багато в чому не заохочує виробника до співпраці з податковою службою, а навпаки, спонукає його приховувати прибутки та несплату податків.

Для компенсації зростаючих видатків необхідно збільшити дохідну частину бюджету, особливо, найменш розвиненим статтям доходів (наприклад, доходи від операцій з капіталом). Це зменшить навантаження та залежність державного бюджету. Крім того, необхідно вдосконалити діюче податкове законодавство та встановити диференційовану ставку податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) з

метою збільшення дохідної частини бюджету, зменшення тіньового сектору економіки. Посилення контролю за платниками податків зменшить кількість корупційних схем та дасть змогу запобігти ухиленню від сплати податків. Порушення чинного законодавства повинно збільшити розмір штрафних санкцій та розширити їх перелік. Крім запропонованих заходів, необхідно відкрити ринок для залучення іноземних інвестицій, що покращить вітчизняну економіку. Рекомендується спрямовувати бюджетні видатки на бюджетні програми та інвестиційно-інноваційні проекти, які забезпечать економічне зростання не лише сьогодні, а й у найближчі роки. З метою підвищення ефективності бюджетних видатків певну його частину слід спрямовувати в сферу знань, щоб забезпечити більшу перспективу в технічній, технологічній та інноваційній сферах.

В умовах трансформаційних змін основними та необхідними напрямками удосконалення бюджетного управління має стати запровадження бюджетного контролю за ефективністю виконання бюджетних програм; підвищення якості складання капітального бюджету; оптимізація кількості бюджетних цільових програм; збільшення бюджетних асигнувань на душу населення; скорочення державних витрат.

Рентна плата та плата за паливно-енергетичні ресурси становлять лише близько 6% податкових надходжень державного бюджету. Зокрема, має бути вирішено питання підвищення ренти за транзитне транспортування природного газу, нафти та нафтопродуктів, аміаку через територію України, оскільки можливості таких доходів використовуються не повністю. Рекомендується також розширити перелік корисних копалин, які орендуються для їх видобутку та реалізації. Адже, крім нафти, газу та газового конденсату, Україна видобуває значну кількість інших корисних копалин, але держава не отримує доходів від її промислових розробок. Видобуток залізорудної сировини, марганцевої руди, уранової руди, нафтових сортів коксівного вугілля, руд кольорових металів тощо. Його можна додати до об'єктів орендної колекції. Це значно збільшить надходження до бюджету та забезпечить еквівалентну плату за широкомасштабне користування надрами.

Також слід збільшити фінансове навантаження на господарську діяльність, пов'язану з експлуатацією таких природних ресурсів, як ліс, вода та надра. Як наслідок, фінансова функція цієї групи ресурсних податків (зборів) реалізується не повністю. Крім того, ставки екологічного податку необхідно підвищувати поступово, щоб захистити та покращити стан довкілля.

Актуальним залишається завдання тінізації економіки України. У зв'язку з цим важливою є консолідація зусиль бізнес-спільноти, Уряду України, Національного банку, а також усіх інших відповідних державних інституцій. Зменшення готівкового обігу, поширення безготівкового розрахунку через сьогоденні реалії будуть знижувати обсяг тіньової економіки, тобто ресурс буде працювати на розвиток економіки країни. Підтримка малих та середніх підприємств розширить базу оподаткування, а, відповідно, і обсяг податкових надходжень до бюджету [33].

По дослідженням Mastercard SME CEE Monitor у європейських країнах підтверджують, що збільшення частки безготівкових платежів на 100% сприяє зменшенню рівня тіньової економіки на 0,6 - 3,7% від ВВП, а державні доходи збільшуються на 0,1 - 0,8% від ВВП досліджуваних країн [33].

Перспективи розвитку державного бюджету в Україні досить невизначені. Проте вони виходять на новий рівень, адже зараз бюджетний процес в Україні досить просунувся, незважаючи на всі можливі соціальні, політичні, економічні проблеми країни. Пріоритетом внутрішньої бюджетної політики має стати модернізація бюджетного сектору економіки та переорієнтація державних видатків відповідно до економії, ефективності та результативності.

Підприємства всіх видів і форм організації, банки, до статутного фонду, в якому перебуває частка державної власності, сплачують до бюджету суму прибутку, що залишилася після сплати податків і зборів, за рахунок дивідендів або інших відрахувань із прибутку від державних акцій. Майно, що передається до законних коштів державного або місцевих бюджетів України залежно від виду майна. Розмір дивідендів, що підлягають перерахуванню до державного бюджету, залежить від дивідендної маси та частки державної власності у статутному капіталі

підприємства. Проте можливості цього ресурсу використовуються недостатньо. Крім того, у довгостроковій перспективі частка дивідендів у доходах бюджету може зменшитися за рахунок зменшення частки держави у статутних фондах господарських активів, що негативно вплине на динаміку майна та доходів від бізнесу.

Висновки до Розділу 3

Підсумовуючи дослідження наведене у Розділі 3, можна зробити висновок, що обсяг доходів прямо залежить від обсягу внутрішнього валового продукту та доходів населення, обернено залежить від рівня державного боргу. Основними завданнями бюджетної політики України залишається недопущення дефіциту бюджету та боргу з одночасним застосуванням інноваційних процесів, контроль процесу ведення бюджетної політики відповідно до їх економічних показників та пріоритетних напрямів розвитку. Ще більша популяризація безготівкового розрахунку зменшить рівень тіньової економіки та збільшить обсяг податкових надходжень до бюджету України. Залишається важливим підтримка зі сторони держави малих та середніх підприємств, це розширить базу оподаткування. Загалом бюджетна політика має бути спрямована на модернізацію бюджетного сектору економіки та переорієнтацію державних видатків відповідно до економії, ефективності та результативності.

ВИСНОВКИ

В даній роботі було досліджено особливості, тенденції та перспективи формування доходів бюджету України.

Доходи бюджету формуються завдяки податковим, неподатковим доходам, доходам від операцій з основним капіталом, офіційних трансфертів. Кожен із цих компонентів є важливим, але найбільшим бюджетоутворюючим складником є податкові надходження.

Важливо забезпечити збалансований розподіл і перерозподіл ВВП, що сприятиме стабільному розвитку країни. Доходи бюджету — це еквівалентна величина суми коштів, отриманих державою для забезпечення функціонування національної економіки та задоволення потреб населення. Доходи бюджету представляють собою фінансові ресурси необхідні для соціально-економічного розвитку країни.

Ефективне формування доходів бюджету країни є одним з найголовніших завдань бюджетної політики в умовах обмежених ресурсів. Для ефективності використання коштів є необхідним вдосконалення системи формування доходів бюджету. Основними цілями бюджетної політики є стабільне зростання доходів бюджету, ефективне планування бюджету, створення системи контролю для ефективного використання бюджетних коштів, запобіганню дефіциту бюджету та зниження обсягів державного боргу.

В структурі доходів бюджету України найбільшу частку складають податкові надходження, серед них найбільшу частку складають надходження від податку на додану вартість імпортованих товарів, податку на додану вартість з вітчизняних товарів, податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб.

Бюджет України формується на принципах фіскальної та економічної ефективності та соціальної справедливості, достатності доходів, зменшення витрат на отримання доходів, можливості забезпечення фінансовими ресурсами всіх

членами суспільства. Найбільш поширений метод утворення доходів – це фіскальний метод, за допомогою якого формується більша частка бюджету.

Бюджетна політика має зрушення в напрямку підвищення доходів бюджету, але вона не є достатньо ефективною для покриття всіх необхідних видатків, тому за весь досліджуваний період прослідковується зростаючий бюджетний дефіцит.

За результатами аналізу можна зробити висновок, що в українському бюджеті наявні проблеми зокрема:

- нераціональна фіскальна політика,
- застарілі підходи до процесу фінансування,
- відсутня ефективна стратегія бюджетування та контролю за виконанням бюджетних програм.

Наявність таких проблем спричинює велику кількість нераціональних витрат.

Серед несприятливих чинників вирішення цієї проблеми – складність реалізації пріоритетів бюджетної програми, враховуючи, насамперед, нестабільність економічної ситуації в країні. Пріоритетом фінансової стратегії було і залишається своєчасне маневрування фінансовими ресурсами відповідно до вимог і потреб суспільного розвитку. Завданням держави є оцінка всіх наслідків економічних рішень, програм та вивчення всіх можливих альтернатив при веденні бюджетної політики.

В даній роботі було досліджено та доведено пряму залежність обсягу доходів бюджету від обсягу внутрішнього валового продукту та доходів населення, обернену залежність від рівня державного боргу.

Враховуючи сучасний стан бюджетної політики, кризові явища в зв'язку з соціальними, політичними та економічними чинниками перспективи розвитку державного бюджету в Україні є доволі невизначеними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даньків, В. Й. Роль бюджету у соціально-економічному розвитку держави / В. Й. Даньків, М. М. Галас // Науковий вісник Ужгородського університету : збірник наукових праць / ред. кол.: В.П.Мікловда, М.І.Пітюлич, Н.М.Гапак та ін. – Ужгород : УжНУ, 2013.
2. Бюджетна політика. Міністерство фінансів України. 2019. URL: <https://mof.gov.ua/uk/budget-policy> (дата звернення: 03.01.2022)
3. Класифікація доходів бюджету: Наказ Міністерства фінансів України №11 від 14.01.2011р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text> (Дата звернення: 21.11.2021).
4. Мярковський А., Чугунов І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету, 2010. С. 5-7
5. Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>
6. Маркуц, Ю. І.; Гусаревич, Н. В. Ефективність формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень. Економіка та держава, 2018, 8: 31-34.
7. Цимбалюк І. О. Податкове навантаження, як критерій ефективності ведення податкової політики / І. О. Цимбалюк // Ринок цінних паперів України. – 2014. – № 7. – С. 57-63.
8. Іванов, Юрій Борисович; Назаренко, Ганна Володимирівна. Фактори соціально-економічної ефективності податкового регулювання рівня життя населення. Проблеми економіки, 2010, 2: 22-28.
9. Когут Р. А., Руденко В. В. ДОХОДИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ //ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ. – 2015. – С. 97.

10. Воронова Л. К. Бюджет державний // Юридична енциклопедія. Т.1. А-Й. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. — С. 289–290.
11. Захожай К. В. Роль, функції та завдання Державного бюджету України в сучасному суспільно-економічному просторі. 2017.
12. Конституція України: Зміни до Закону України від 15.03.2016 // Уряд. кур'єр. — №1 — рп / 2016.
13. JACOBS, Davina F.; HÉLIS, Jean-Luc; BOULEY, Dominique. Budget classification. Technical Notes and Manuals, 2009, 2009.006.
14. Fiscal Policy. The budgetary policy of the government. URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/what-is-fiscal-policy/> (дата звернення: 05.01.2022)
15. Державна податкова служба України. Податки, збори, платежі. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatki-ta-zbori/> (дата звернення: 12.01.2022)
16. Міністерство Фінансів України. Статистичні дані. URL: <https://index.minfin.com.ua/> (дата звернення: 13.01.2022)
17. Собчук С. І. Формування неподаткових надходжень бюджету в системі бюджетного регулювання //Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – №. 7. – С. 79-84.
18. Карпишин Н. І. Податкові надходження державного бюджету України : дис. – 2012.
19. Гузар Б. С. Сучасний стан та напрями удосконалення бюджетного менеджменту в Україні. – 2021.
20. Репко М. Огляд виконання бюджету-2021: інфляція збільшила доходи, а МВФ допоміг з погашенням боргу. Центр економічної стратегії. 2022. URL: <https://ces.org.ua/budget-analysis-2021/>
21. Західна О. Р., Петик Л. О., Щур-Живко О. С. Аналіз доходів та видатків державного бюджету України //Молодий вчений. – 2018. – №. 2 (2). – С. 714-718.
22. Дорошенко О. О. Особливості формування дохідної частини бюджету України //Ефективна економіка. – 2015. – №. 10. – С. 112-123.

23. Держбюджет-2022. Міністерство фінансів України. 2022. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/derzhbiudzhjet-2022_za_sichen_2022_roku_do_zagalnogo_fondu_nadiishlo_78_mlrd_abo_1131_vid_planu-3294 (дата звернення: 19.05.2022).
24. Тютюник І. В., Кобушко Я. В. Оцінка ефективності податкового регулювання обсягу тінізації економіки в Україні. Вісник ЖДТУ. 2018. № 4. С. 111–116.
25. Ладюк О. Д. Характеристика тіньової економіки в Україні. Економіка та держава. 2017. № 8. С. 32–34.
26. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2021 року. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=b1583037-ecbd-462a-a2f1-1c798b588c6d> (дата звернення: 20.05.2022)
27. Слободянюк, Н. О. Проблемні питання формування дохідної частини бюджету: сучасні реалії. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. С. 554-558.
28. Бачо, Р. Й., Иллар, Е. Й., & Бачо, Є. Й. Стан формування доходної частини бюджету України в сучасних кризових умовах. 2014.
29. Данилюк, М. М. (2013). Вплив виконання державного бюджету на макроекономічну стабільність в Україні. Економічний аналіз. 2013. С. 241-247.
30. Тарасюк М. В. Доходи бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. 2018.
31. Пендичук, І. О. Зниження рівня тіньової економіки як резерв зростання доходів бюджету. 2019.
32. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3495119-cerez-vijnu-blizko-35-ekonomiki-ukraini-ne-pracue-smigal.html> (дата звернення: 29.05.2022)
33. Дослідження тіньової економіки в Україні. Національний Банк України. 2019. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki->

v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini (дата звернення: 19.05.2022)

34. Главацька Н.І. Визначення передумов та наслідків ухилення від сплати податків. Управління розвитком. 2016. № 21. С. 79–81.

35. Лугіна Н.А., Горбань С.Ю. Дослідження передумов, наслідків та аналізу кримінальних проваджень ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Юридичний науковий електронний журнал. 2020. С. 373-377.

36. Доходи бюджету України. Національний Банк України. 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (дата звернення: 05.06.2022)

37. Держбюджет-2022. Міністерство фінансів України. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-travni-2022-r-do-zagalnogo-fondu-derzhavnogo-byudzhetu-nadijshlo-1013-mlrd-grn> (дата звернення: 05.06.2022).

Додаток А

Таблиця А.1 Статистичні дані (доходи бюджету, номінальний ВВП, доходи населення, загальний державний борг) України за 2011-2021 рік

Період	Доходи державного бюджету, млрд. грн	Номінальний ВВП, млрд. грн	Доходи населення, млрд. грн.	Державний борг, млрд. грн
2011 4 квартал	850,69	364,08	357,06	473,12
2012 1 квартал	150,75	293,49	296,57	483,30
2012 2 квартал	397,52	349,21	345,30	479,76
2012 3 квартал	653,62	387,62	371,24	495,79
2012 4 квартал	925,20	378,56	394,09	515,51
2013 1 квартал	161,48	302,86	329,25	538,85
2013 2 квартал	404,12	353,03	372,03	545,10
2013 3 квартал	658,38	394,73	394,86	552,00
2013 4 квартал	926,67	404,31	433,27	584,11
2014 1 квартал	166,44	313,57	329,34	721,84
2014 2 квартал	447,13	375,90	374,41	821,84
2014 3 квартал	690,51	434,17	395,31	962,06
2014 4 квартал	965,63	443,09	417,71	1100,56
2015 1 квартал	195,89	375,53	363,27	1524,35
2015 2 квартал	612,26	455,25	420,85	1438,18
2015 3 квартал	1009,95	563,91	461,00	1521,38
2015 4 квартал	1441,99	584,78	526,89	1572,18
2016 1 квартал	229,38	455,64	412,87	1710,38
2016 2 квартал	656,81	535,32	486,54	1668,13
2016 3 квартал	1070,03	669,17	551,25	1778,03
2016 4 квартал	1623,27	723,05	600,67	1929,76
2017 1 квартал	346,25	591,01	550,30	1951,85
2017 2 квартал	980,47	664,76	620,28	1957,70
2017 3 квартал	1561,06	833,13	700,43	2043,03
2017 4 квартал	2165,21	894,02	781,07	2141,67
2018 1 квартал	360,21	705,01	698,75	2053,60
2018 2 квартал	1091,59	810,82	791,52	1998,03
2018 3 квартал	1795,86	994,85	845,96	2112,77
2018 4 квартал	2518,78	1048,02	912,51	2168,63
2019 1 квартал	389,95	815,12	823,97	2146,64
2019 2 квартал	1256,13	932,68	915,65	2102,41
2019 3 квартал	1995,68	1111,86	973,86	1997,75

Продовження Таблиці А.1

Продовження Таблиці А.1

2019 4 квартал	2708,90	1114,90	1030,58	1998,28
2020 1 квартал	384,78	854,05	895,73	2255,55
2020 2 квартал	1222,50	875,34	911,56	2269,17
2020 3 квартал	2042,26	1163,17	1047,28	2345,61
2020 4 квартал	2863,23	1301,54	1190,62	2551,94
2021 1 квартал	461,27	1008,56	1028,68	2514,28
2021 2 квартал	1425,59	1169,44	1114,03	2514,36
2021 3 квартал	2426,06	1498,36	1213,85	2445,52

Джерело: складено автором на основі [17]